

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Postavení českých studentek na půdě středních a vysokých škol na přelomu
19. a 20. století na příkladu sester Honzákových

Czech female students at high school and universities at the turn of the 19th
and 20th century: Case studies Honzák's sisters

Bc. Hana Džurná

Vedoucí práce: PhDr. Hana Havlůjová, Ph. D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: N ČJ-D (7504T215, 7504T216)

Odevzdáním této diplomové práce na téma Postavení českých studentek na půdě středních a vysokých škol na přelomu 19. a 20. století na příkladu sester Honzákových potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. dubna 2021

Hana Džurná

Děkuji doktorku Haně Havlůjové za pomoc při hledání tématu diplomové práce, za její rady a vedení. Děkuji zaměstnancům Literárního archivu Památníku národního písemnictví z poboček v Praze a v Litoměřicích za jejich vstřícnost a příjemnou atmosféru v badatelnách.

ABSTRAKT

Diplomová práce je zaměřena na ženské vzdělávání na přelomu 19. a 20. století. Na příkladu sester Honzákových zkoumá situaci českých studentek na půdě středních a vysokých škol v Českém království. Práce se zabývá rodinnou situací a sociálním postavením studentek, postoji ke studentkám ze strany kolegů a vyučujících, přístupem Ministerstva kultu a vyučování rakouského císařství k ženskému vzdělávání a uplatněním absolventek vysoké školy ve vybrané profesi. Cílem práce je podat ucelený pohled na zkoumanou dobu ženského vzdělávání, k čemuž slouží archivní materiály sledovaných studentek např. osobní korespondence, školní záznamy a zapsané vzpomínky. Tato práce čerpá jak z archivních sbírek sester Honzákových, tak z dobových periodik, které se zajímaly o pokrok v oblasti ženského vzdělání. Téma ženského vyššího vzdělávání je na začátku této práce uchopeno všeobecně. První kapitoly se zabývají historií studia žen a školskými zákony. Důležitou součástí v dějinách dívčího školství je nepopíratelně první dívčí gymnázium Minerva, jenž je také spojeno se studiem sester Honzákových, proto je historie této instituce součástí diplomové práce. Dále se tato práce zabývá konkrétními studentkami, jež po sobě zanechaly vzpomínky na středoškolská a vysokoškolská studia.

První studentky musely překonat řadu překážek, než se jim dostalo stejného privilegia získat univerzitní diplom jako jejich mužským kolegům. Cenné vzpomínky těchto žen dávají současníkům možnost uvědomit si kolik úsilí bylo vynaloženo pro zrovnoprávnění mužů a žen na akademické půdě.

KLÍČOVÁ SLOVA

vzdělání dívek, maturitní zkouška, vysokoškolské vzdělání, Anna Honzáková a Albína Honzáková

ABSTRACT

The thesis is on female education at the turn of 19th and 20th century in the Czech kingdom. It researches the situation of female students at the Czech secondary schools and Czech universities at that time. The life story of sisters Honzák's is used as an example to describe the situation in detail. The thesis deals with their status at the society, their family background, their colleagues and teachers' attitude and the approach of Ministry of Culture and education. As the resources there are personal letters, school records and their own memories. The resource derives from both archive and periodicals which were interested in progress in female education. The topic of female higher education is taken in general at the beginning, the first chapters are concerned with history of female education and school laws and the first female grammar school Minerva which is an inseparable part of the history and takes an important part in my thesis, then it is followed by students' memories.

The first female students had to overcome lots of obstacles to get the same university degree as male students. Their rewarding experience and memories give us a possibility to realize how much effort they had to make to become equal members of an university.

KEYWORDS

Education of girls, high school leaving exam, university education, Anna Honzáková and Albína Honzáková

Obsah

1	Úvod	6
2	Metodika práce	8
3	Historie ženského vzdělávání	13
3.1	Školské zákony	23
4	První dívčí gymnázium Minerva	28
4.1	Boj o Minervu	33
5	Univerzitní vzdělání žen	35
6	Honzákoví z Kopidlna	44
6.1	Anna Honzáková: cesta za vzděláním	47
6.2	Albína Honzáková: studentská léta	59
6.3	Albína Honzáková a její návrat na Minervu	66
6.4	Albína Honzáková a feministické úsilí	71
7	Anna Berkovcová: žena mezi botaniky	73
8	Marie Fabiánová: první matematicka	76
9	Závěr	78
10	Seznam použitých informačních zdrojů	80
11	Seznam příloh	82
	Textová příloha č.1 - Dvanáctero učitele	83
	Textová příloha č.2 - Provolání českých žen	84
	Obrazová příloha č. 1 – Fotografie Anny Honzákové	88
	Obrazová příloha č.2 – Vysvědčení Albíny Honzákové z Minervy	89
	Obrazová příloha č. 3 – Vysvědčení o učitelské způsobilosti Albíny Honzákové	90

1 Úvod

Tato diplomová práce se věnuje ženskému vzdělávání na přelomu 19. a 20. století v českém prostředí. Toto období je chápáno jako přelomové pro feministické hnutí v českých zemích v oblasti školství. Dívky byly celá staletí ze středoškolského a vysokoškolského vzdělávání vynechávány a o jejich zájmy se česká společnost začala více zajímat až během národního obrození. Tehdy začala obrozenecká společnost zakládat mnohé vzdělávací spolky, které pomocí přednášek šířily mezi ženami nové vědomosti, ovšem především z oblasti domácnosti a výchovy dětí.

První kapitola této práce se věnuje historii ženského vzdělávání s důrazem na vybrané období v letech 1890–1914. Přesto je důležité v krátkosti představit dané téma v celkovém historickém vývoji, přičemž stěžejní část kapitoly je zaměřená na druhou polovinu 19. století. Popisované období je charakteristické vyvrcholením národního obrození, proto se i k němu kapitola vyjadřuje v souvislosti s ženským vzděláváním. Druhá polovina 19. století je také specifická zakládáním řady vzdělávacích institucí pro dívky, které jim sice nezajistily vstup na univerzity, ale vzdělávaly je i v oblastech dříve určených pro muže (obchod, zemědělství apod.). Vývoj vzdělávání se neobejde bez administrativy v podobě školských zákonů, jež jsou představeny v podkapitole s názvem Školské zákony. Tyto zákony byly platné pro Rakouské císařství nevylučuje České království. Větší pozornost je věnována především novele Hasnerova zákona z roku 1869, která se stala předmětem veřejných i politických diskuzí a čeští poslanci zde hráli velkou roli.

U zrodu dívčího školství v českých zemích stály po boku osvícených mužů i významné ženy té doby, např. Magdaléna Dobromila Rettigová, Karolína Světlá, Bohuslava Rajska, a především Eliška Krásnohorská, která své úsilí završila založením prvního dívčího gymnázia Minerva. Tento ústav je v diplomové práci důležitou součástí tématu, proto je mu věnována celá kapitola, jež předkládá důvody pro jeho vznik, mapuje jeho počáteční vývoj a problémy, se kterými se vedení instituce potýkalo při založení gymnázia i během prvních let jeho působení. Pro srovnání je v této práci zastoupena i moravská Vesna.

Potíže při získávání středoškolského i vysokoškolského vzdělání jsou v této práci představeny na konkrétních studentkách, které jako první získaly univerzitní diplom a dokázaly tak, že i ženy jsou schopné věnovat se do té doby čistě mužským profesím či

akademické kariéře. Jako zástupkyně těchto žen byly vybrány sestry Honzákovy, Anna a Albína, jež se obě staly absolventkami Minervy a následně Univerzity Karlovy. Díky pamětem Albíny Honzákové může diplomová práce čerpat autentické dobové svědectví jedné z prvních studentek na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zároveň sestry první ženské lékařky, Anny Honzákové. Albína Honzáková je v této práci důležitá nejen pro svá studia na univerzitě, ale jako učitelka se i ona podílela na emancipaci žen ve školství, proto se jejími pedagogickými názory a úspěchy zabývá jedna z kapitol týkající se jejím působením po ukončení studia na univerzitě. Albína Honzáková ve svých pamětech věnovala velkou pozornost své sestře Anně a pečlivě zapsala její zkušenosti a zážitky při studiu medicíny. Díky tomu se tato práce mohla zaměřit na první českou lékařku vystudovanou na české univerzitě.

Během dvou desetiletí se na českých univerzitách (pražská technika a UK) pomalu začalo rozvíjet studium žen, které je zmapováno v samostatné kapitole, v níž jsou představeny i konkrétní ženy z řad prvních studentek několika oborů, např. právo, architektura, farmacie apod. Práce se zabývá i dalšími významnými absolventkami Minervy v posledních samostatných kapitolách, mezi kterými byly i doktorky Anna Berkovcová a Marie Fabiánová. Obě byly mezi prvními ženami, které se věnovali studiu přírodních věd. Anna Berkovcová studovala botaniku pod vedením profesora Němce a Marie Fabiánová byla první matematickou na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Obě tak doplňují osudy prvních studentek na rozdílných oborech české univerzity a mohou tak podat ucelený obraz na první roky ženského univerzitního vzdělávání.

2 Metodika práce

Téma ženského vzdělávání bývá v současných publikacích zpracováno jako součást prací zaměřených na emancipaci a feministické hnutí v českých zemích. Jednou z historiček, která se tímto tématem zabývá je Marie Bahenská, jež se podílela či sama napsala dvě zásadní publikace *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v 19. století*¹ a *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*.² Obě práce podávají ucelený všeobecný pohled na dívčí školství a jiné možnosti vzdělávání. Autorka se nezabývá konkrétními osobnostmi, ale vždy odkazuje na příklady významných žen, které se podílely na emancipaci žen ve školství. Bahenská se ve svých publikacích věnuje především institucím, v nichž se dívky a ženy mohly učit a získávat tak nové vědomosti. Kapitoly pak zaměřuje na jednotlivé instituce, např. Vyšší dívčí škola, Spolek Minerva, různé ženské spolky apod. Texty jsou doplněné o citace z dopisů hlavních představitelk emancipačního hnutí a z dobových periodik. Bahenská se též podílela na publikacích *O ženské práci*³ a *Ženy na stráž!*⁴, jež jsou v této práci užity jako sekundární prameny. Obě tyto práce jsou antologie dobových textů, které jsou sestaveny tak, aby podaly čtenáři ucelený pohled na dobovou společnost a přiblížily mu atmosféru kolem ženského hnutí v jeho počátcích. V antologiích jsou často použity články žen, které se na emancipačním hnutí přímo podílely např. Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská a další.

Všeobecné informace o historii vzdělávání a vývoji pedagogických metod čerpá tato práce z několika publikací. *Dějiny pedagogiky*⁵ jsou zaměřené na dějiny českého školství, proto autoři velmi přehledně vysvětlují školskou reformu císařovny Marie Terezie a fungování trojstupňového školství z konce 18. století. Ve zjednodušené formě jsou zde také popsány a vysvětleny pedagogické názory a metody významných pedagogů od dob Jana Amose

¹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005. ISBN 8086429482.

² BAHENSKÁ, Marie, Dana MUSILOVÁ a Libuše HECZKOVÁ. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-79-1.

³ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-34-7.

⁴ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž! české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-70-5.

⁵ KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada).

Komenského, např. Johna Locke, J. J. Rousseaua a J. F. Herbarta. S historií vzdělávání jsou spojeny školské zákony, které jsou v odborné literatuře zastoupeny v publikaci Jany Malínské „*My byly, jsme a budeme!*“⁶. Malínská se zabývá především školským zákonem č. 62 ze 14. května 1869, který vešel ve známost jako Hasnerův zákon, a novelou, jež tento zákon radikálně změnila.

Kapitola týkající se gymnázia Minerva je opřena o práci Milady Sekyrkové, která v publikaci *Minerva 1890-1936: Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*⁷ zpracovala kroniku této instituce a zpřístupnila ji tak veřejnosti. Kronika Minervy popisuje vznik a fungování gymnázia, složení učitelského sboru a předmětů, kterým se dívky ve výuce věnovaly. Dále se zde čtenář seznámí s důležitými událostmi v životě žaček a jejich pedagogů. Autorka do zápisů z kroniky zasahuje pouze poznámkami pod čarou, které čtenářům vysvětlují dobové reálie. Před samotnou kroniku Sekyrková do publikace zařadila i opis *Provolání českých žen* v Ženských listech a petici předloženou na zasedání Říšské rady ve Vídni dne 3. prosince 1895 poslancem Karlem Adámkem. Na oslavu 40. výročí založení gymnázia vznikla publikace *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*⁸ sestavená Albínou Honzákovou. Několik absolventek dívčího gymnázia přispělo do almanachu svými vzpomínkami na dobu studia na Minervě. Jedním z cenných příspěvků pro tuto diplomovou práci jsou vzpomínky od Anny Honzákové, která v nich popisuje svá studentská léta na gymnáziu i peripetie při studiu na lékařské fakultě a v prvních letech své praxe. Primární prameny o fungování Minervy jsou uschovány v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze, v pobočce v Litoměřicích.

Co se týká kapitol věnovaných sestrám Honzákovým, byl pro jejich zpracování využit především jejich soukromý archiv, jenž je uložen v Památníku národního písemnictví v litoměřické pobočce.⁹ Albína Honzáková sepsala své paměti, které jsou pro tuto práci

⁶ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1.

⁷ SEKYRKOVÁ, Milada, ed. *Minerva 1890-1936: kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016.

⁸ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930.

⁹ Literární archiv Památníků národního písemnictví, Honzáková, Albína

cenným zdrojem informací o jejím studiu, profesním životě a názorech o výchově a feminismu. Velká část Albíniých pamětí je věnována nejen jejímu životu, ale i studiu a práci jejích sourozenců. Je zcela pochopitelné, že tyto zápisy jsou citově zabarvené, a ne historicky objektivní. Především části týkající se Anny Honzákové jsou plné superlativ a je patrné, že byla Albína na svou starší sestru velmi pyšná. V archivu se též nachází série dopisů a jiných osobních písemností, např. vlastní rukopisy a články. Díky archivu se zájemce dozví, že Albína byla nejen vynikající učitelkou, ale také měla výrazný spisovatelský talent. V její pozůstalosti se zachovala krátká povídka o Fanynce (služebné rodiny Honzákových) a velmi umělecky působivá vzpomínka na zahradu v Dobřichovicích s názvem Magnolie. Tento jednostránkový text dokazuje, jak vnímavá a citlivá byla Albína ke svému okolí. Písemná pozůstalost po doktorce Anně Honzákové byla předána do archivu Památníku společně s pozůstalostí její sestry Albíny a později zpracována v osobní fond, jenž obsahuje korespondenci, osobní i cizí rukopisy, výstřižky a fotografie.¹⁰ Velkou část souboru korespondence Anny Honzákové doplňují dopisy od Elišky Krásnohorské, se kterou Anna komunikovala již během svých studií na lékařské fakultě. Z dopisů je dobře čitelné, že si Krásnohorská své žáčky velmi vážila a v jejím medicínském studiu ji podporovala.¹¹ Informace o imatrikulaci a promoci obou sester jsou pak k dispozici v archivu Univerzity Karlovy, kde byly podrobené digitalizaci, a je tak možné je studovat i online.¹²

Osobnosti sester Honzákových jsou velmi zajímavé, přesto se o zpracování jejich životopisů do vlastních publikací nikdo nepokusil. Jednou z prací, která obě sestry alespoň zahrnula do jednoho textu zaměřujícího se na významné ženy v období emancipace, je kniha publicistky Evy Uhrové s názvem *Anna Honzáková a jiné dámy*.¹³ Autorka do publikace vybrala několik žen, které se staly prvními ženami v dříve ryze mužských profesích. Uhrová přiblížila čtenáři osudy těchto dam velmi čtivě, její práce vyznívá spíše populárně než odborně. Snaží se čtenáře zaujmout jejich specifickými osudy a problémy při začleňování do mužského světa.

¹⁰Literární archiv Památníků národního písemnictví, Honzáková, Anna

¹¹ ¹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Anna, kart. 1, inv. č. 25–38, Korespondence

¹² *Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II. (1900–1908)* [online]. [cit. 2021-03-16].

Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1662070835117222/96/?lang=cs>

¹³ UHROVÁ, Eva. *Anna Honzáková a jiné dámy*. [Česko]: E. Uhrová, c2012

Přestože je kniha považovaná za populárně naučnou, autorce nelze upřít, že při jejím zpracování prostudovala i archivní fondy a řadu odborných prací.

V Literárním archivu Památníku národního písemnictví je možné prostudovat i archiválie týkající se právního dívčího gymnázia Minerva.¹⁴ Konkrétně se v něm nachází stanovy spolku, v nichž je vysvětlen účel spolku čili založení dívčí střední školy a dosažení povolení studia dívek na vysokých školách. Dále se mezi archiváliemi nachází jednací protokoly Minervy, krátká práce Milady Petříkové Pavlíkové *K dějinám prvního dívčího gymnázia soukromé střední školy dívčí spolku Minervy v Praze* a dokumenty, které podávají svědectví zúčastněných osob z tzv. období boje o Minervu.

Krátké medailonky o další studentkách na Minervě a následně na univerzitě byly zpracovány s pomocí několika publikací. Martina Bečvářová se ve své knize *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900-1945*¹⁵ věnuje prvním matematickám na půdě Univerzity Karlovy. *Biografický slovník českých zemí*¹⁶ od Pavly Vošahlíkové a spol. obsahuje medailonky řady významných vědeckých osobností, ve kterých podává základní údaje o jejich soukromém a profesním životě.

Důležitou součástí pro mapování a pochopení společnosti v období, kdy první Češky získávaly vysokoškolské diplomy, jsou tehdejší periodika. Pro ženy byly vydávány několikery časopisy a noviny. Díky digitalizaci těchto pramenů má současný zájemce možnost přechíst si o významných událostech, které se týkaly ženského vzdělávání. V *Ženských listech*¹⁷ i v *Ženském světě*¹⁸ našla tato diplomová práce nespočetně informací o úspěších konkrétních studentek. V článcích i krátkých komentářích se lze dočíst o pokrocích v ženském vzdělávání. Redaktoři těchto periodik upozorňovali na ženy, které v rámci oborů jako první získaly vysokoškolský diplom či se jinak úspěšně zařadily do profese, jež byla považována za mužskou. Mimo to se v časopisech tehdejší čtenářky mohly seznámit

¹⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Minerva

¹⁵ BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900-1945*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019

¹⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-214-7.

¹⁷ *Ženské listy*: časopis pro záležitosti žen a dívek československých vycházel v letech 1874-1926 nákladem Ženského výrobního spolku českého.

¹⁸ *Ženský svět*: list paní a dívek českých vycházel v letech 1896-1930 nákladem Ústředního spolku českých žen.

s tvorbou autorek jako byla Karolína Světla či Eliška Krásnohorská. Ke studijním úspěchům žen se vyjadřovaly i časopisy určené pro odbornou společnost jako je *Časopis českého lékárnictva*, který informuje o české čtenáře o úspěchu české lékárnice Marie Blahníkové ve Spojených státech amerických.

3 Historie ženského vzdělávání

Již ve starověku se setkáváme s rozdílným vzděláváním mužů a žen, přičemž otázka vzdělání se týkala pouze privilegovaných vrstev.¹⁹ Pro chlapce byly budovány akademie, v nichž byly jejich vědomosti rozvíjeny s pomocí nejvýznamnějších filozofů antiky. Vzdělávání dívek bylo omezeno na domov a domácí práce.²⁰ Můžeme se setkat i s názory antických filozofů, jako byl Xenofón, který viděl účel žen pouze ve vedení domácnosti.²¹ Přesto se vyskytovala skupina žen, která měla vliv na veřejný život. Hetéry, společnice ve starověkém Řecku, byly vzdělané ženy zběhlé v umění konverzace a často se zálibou ve filozofii. Známou se stala hetéra Aspasia, jež se osobně znala se Sokratem a provdala se za nejslavnějšího aténské státníka Perikla. Tyto ženy byly svobodné a mohly se podle svého přání volně pohybovat ve městě. Na rozdíl od hetér se vdané ženy a jejich dcery zdržovaly většinu dne doma a na návštěvy či po nákupech je doprovázeli sloužící. Domácí učitele dívky neměly, a tak se věnovaly především výuce vedení domácnosti a výchově dětí. Lepší postavení měly dívky spartské, u nichž probíhala výuka stejně jako u chlapců.²² Z velké části byla sice založena na fyzické zdatnosti, ale přesto se k dívkám přistupovalo stejně jako k chlapcům. V Římě se postavení žen zlepšilo a vzdělání jim není natolik upíráno. Není neobvyklé, že žena s oblibou čte antické tragédie, o nichž posléze diskutuje ve společnosti a rozebírá jejich filozofické problémy. V pozdějším období římského císařství se ženy věnují také studiu Písma svatého.²³ V křesťanství je celkově význam ženy povznesen především díky mariánskému kultu, který utváří Pannu Marii. Podle středověkého názoru je žena stejně jako muž vychovávána pro nebe, nikoli pro tento svět.²⁴ Přesto bylo vyšší vzdělání určeno především pro muže a soustředěno na univerzitách po celé Evropě. Jedné společenské třídě vzdělání upíráno nikdy nebylo, kněžstvu. Bohaté aristokratické rodiny proto posílaly své

¹⁹ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 7

²⁰ Tamtéž, str. 7

²¹ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 27. díl. Praha: J. Otto, 1908. str. 804

²² Tamtéž, str. 804

²³ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 8

²⁴ Tamtéž, str. 8

dcery do klášterů za vyšším vzděláním.²⁵ Již z 10. století je známá například Roswitha z Gandersheimu, jeptiška a spisovatelka.²⁶

Období renesance je považováno za čas rozmachu vzdělání a umění. Není neobvyklé, že i ženám se dostává vyšší úrovně vzdělání, než bylo do té doby zvykem. Mezi umělci vystupují také básnířky a malířky.²⁷ Tehdejší vzdělaná společnost se odpoutala od názoru, že vědění a učenost ničí pravé kouzlo ženy. Především významní filozofové renesance, např. Jean Luise Vives, podporovali vzdělávání žen, i když doporučovali učení doma a vedení dívek ke cnostnému životu a vyhýbání se špatnému jazyku. Další z významných renesančních myslitelů, Martin Luther, požadoval povinnou školní docházku pro chlapce i dívky a školy dostupné v každém větším i menším městě.²⁸ Podobný názor měl i Jan Amos Komenský, jenž se zastával práva žen na vzdělání. Podle něj by každé město mělo mít vedle chlapecké školy také dívčí. V té by se dívky věnovaly psaní, čtení, počítání a také výkladu evangelií.²⁹ Ve svém pedagogickém spisu *Didaktika* uvádí, že není žádná příčina proto, aby bylo dívkám zakázáno studovat vědu a jazyky. Své tvrzení opírá o Bibli, kde se o mužském i ženském pohlaví píše, že je Bůh stvořil k obrazu svému.³⁰ To jistě obě pohlaví zrovnopравňuje v každém ohledu. Komenský se dále pochvalně zmiňuje o ženské jemnosti vtipu, jenž je podle něj nad vtipem mužským, a také oslavuje ženskou schopnost pomáhat lidem jak lékařsky, tak dobrou radou.

V době osvícenství není neobvyklá účast žen v kulturním životě společnosti. Obzvlášť je to patrné ve Francii, kde vznikají tzv. salóny, které často pořádají ženy. Tyto prestižní společenské akce se týkaly převážně nobility a vyšší střední třídy. Společnost v salónech bývala vzdělaná a diskutovala o umění, literatuře, politice a současných událostech v zemi i ve světě. Často akci oživil umělci, kteří přišli představit svá díla či filozofové a vědci, jež zde ilustrovali svá stanoviska či nové objevy. Pokud salón ve svém domě pořádala žena, šlo často o dámu vzdělanou v literatuře, vědě a umění a zběhlou v soudobé politice.³¹ Období

²⁵ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 8

²⁶ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 27. díl. Praha: J. Otto, 1908. str. 805
Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str.

²⁷ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 27. díl. Praha: J. Otto, 1908. str. 805

²⁸ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 9

²⁹ Tamtéž, str. 10

³⁰ Tamtéž, str. 10

³¹ DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 11

osvícenství se začalo více věnovat pedagogickým myšlenkám ve vzdělaných kruzích. Nejznámějším dílem s pedagogickými a výchovnými myšlenkami je jistě *Emil čili o výchově* od Jeana J. Rousseaua. Přes svou známost ve světě se toto dílo dočkalo českého překladu až v roce 1903. V českém prostředí byly pedagogické názory ovlivněné německou a francouzskou pedagogikou. Zvláště proto, že v české vědě chyběla odborná literatura i české názvosloví. V tomto období existuje na poli české pedagogické vědy jediný časopis zaměřený na pedagogiku, *Přítel mládeže*. Svůj vzor měl v německém časopisu *Der Schulfreund Böhmenn*.³² Většina odborné literatury věnující se výchově a školství byla přeložena z němčiny a francouzštiny. Mezi oblíbené autory patřili němečtí pedagogové Christian Salzmann či Joachim Heinrich Campe.³³ Česká pedagogická veřejnost byla natolik zběhlá v německém jazyce, že pro ně nemusely být pedagogické spisy tak často překládány. Častěji byly proto překládány spisy určené široké veřejnosti, rodičům, vychovatelům apod. Tyto spisy tak lze zařadit spíše k populárně-naučné literatuře.

Ve velkých městech, jako byla Praha, se ženy mohly k novým vědomostem dostat díky různým ženským spolkům či salónům, které pořádali významné osobnosti buditelského období. Jedním z významných salónů, kde se pořádaly nejrozličnější přednášky pro ženy, byl salón Fričových. Z ženských spolků vynikal především Americký klub dam založený Vojtěchem Náprstkem v domě U Halánků v roce 1865.³⁴ Náprstek byl majitelem rozsáhlé knihovny, kterou zpřístupnil členkám klubu. Ve svém klubu pořádal také vzdělávací přednášky, které byly zaměřené na moderní vedení domácnosti, představení nového kuchyňského náčiní, ale také ženám představovaly postavení žen ve společnosti v zahraničí. Pro praktické vzdělávání byl v roce 1871 založen Ženský výrobní spolek, o jehož vznik se zasloužila významná česká spisovatelka Karolína Světlá.³⁵ Pro širší uplatnění žen v profesním životě vznikl ošetrovatelský kurz, jenž získal i podporu Spolku lékařů českých.

³² STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774-1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2013. str. 36

³³ J. H. Campe přepracoval slavné dílo Daniela Defoe, Robinson Crusoe, pro mládež. Příběh vyšel pod názvem *Robinson der Jüngere. Ein Lesebuch für Kinder*.

³⁴ SEKYRKOVÁ, Milada. *Minerva 1890-1936: Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. Praha: Karolinum. 2016, str. 9

³⁵ BAHENSKÁ, Marie, MUSILOVÁ, Dana, HECZKOVÁ, Libuše. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta. 2011, str. 129

Důležitou změnu ve vzdělávání dívek přinesly již reformy císařovny Marie Terezie. S reformou rakouského školství císařovně pomáhal Johann Ignác Felbiger, jenž připravil *Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy* ve všech císařských dědičných zemích³⁶. Tento dokument předepisoval povinnou školní docházku dětem od šesti do dvanácti let. Důležitý byl ovšem fakt, že se tato docházka týkala obou pohlaví. Dívky tak měly zajištěné alespoň základní vzdělání. Všeobecným školním řádem byly zavedeny tři typy škol: triviální, hlavní a normální školy. Triviální školy byly zřizovány při farách na venkově. Tyto typy škol se zaměřovaly pouze na výuku trivia (čtení, psaní, počítání), náboženství a na přípravu žáků pro budoucí hospodaření a obstarávání domácnosti. Hlavní školy vznikaly ve větších okresních městech opět při farách. Vedle základního vyučování triviálních škol se na těchto ústavech měli žáci také učit základům latiny, psaní dopisů, kreslení, základům zeměpisu a dějepisu, zeměměřičství a vedení domácího hospodářství.³⁷ Hlavní školy se také snažily žáky připravit na jejich budoucí působení v zemědělství či jim pomoci při výběru řemesla. V těchto typech škol se pro dívky zřizovaly samostatné třídy vedle chlapeckých.³⁸ Normální školy byly zřizovány ve městech, kde působila také školská komise. Tento typ školy dával vzor – normu – všem ostatním typům škol v zemi.³⁹ Dívky z těchto škol byly připravovány na role učitelek a soukromých vychovatelek. Kromě školní mládeže se zde na vzdělávacích kurzech školili také učitelé. Výuka žáků zahrnovala vše, co bylo vyučováno i na triviálních a hlavních školách, ale s rozšířením o přírodopis, sloh, stavitelství, mechaniku a vše, co bylo potřebné pro žáky, kteří se sami v budoucnu chtěli věnovat profesi učitele. Pro tyto zájemce byly při normálních školách otevřeny tzv. preparandy⁴⁰, přípravné tříměsíční kurzy pro učitele triviálních škol a šestiměsíční kurzy pro pomocné učitele na školách hlavních.⁴¹

³⁶ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada. 2008, str. 85

³⁷ Tamtéž, str. 85

³⁸ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). Str. 258

³⁹ Tamtéž, str. 85

⁴⁰ Příprava budoucích učitelů na preparandech postupně prodlužovala, až se z nich v roce 1869 staly učitelské ústavy.

⁴¹ KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada. 2008, str. 88

Podle statistik byla docházka dívek do školy po tereziánských reformách a během první poloviny 19. století horší než u chlapců.⁴² Zpravidla za to mohli rodiče, kteří neviděli nutnost své dcery vzdělávat. Dalšími důvody pak byla špatná finanční situace rodiny či úmrtí matky, jejíž roli v rodině musela dcera zastoupit. Pro dívky to byla neřešitelná situace, které se bez protestů podvolily, ovšem často je to v tichosti trápilo. Přesto mělo malé procento dívek štěstí a mohlo navštěvovat soukromé dívčí vzdělávací instituce. Jedním z těchto ústavů byla dívčí škola v Poštovské ulici v Praze manželů Svobodových, kterou navštěvovala i Eliška Krásnohorská.⁴³ Přestože škola nabízela i všeobecné vzdělání vedle výuky ručních prací, nešlo o školu, jež by byla na stejné úrovni s chlapeckými ústavu. Tento fakt přesně vystihuje samotná E. Krásnohorská, jež výuku na instituci popisuje ve svých vzpomínkách v ne zcela lichotivém světle: „Na naší škole věru nebylo nebezpečí, že by se nějaká hlavička přeučila.“⁴⁴ Ovšem ne všechny dívky vzpomínaly na léta v těchto soukromých dívčích školách tak kriticky jako E. Krásnohorská. Mnohým studentkám menší množství učiva vyhovovalo a nelze těmto školám upřít důslednou výuku cizích jazyků.⁴⁵

Další možnost, jak získat vzdělání, měly dívky v klášterních institucích. Tam posílaly své dcery zámožné rodiny. Ani tyto ústavy ovšem nenabízely všeobecné vzdělání či přípravu na povolání. Spíše dívky připravovaly na vedení domácnosti.⁴⁶ Na území habsburské monarchie byly tyto ústavy zřizovány např. řádem Anglických panen, jejichž škola měla za úkol vzdělávat, ale především společensky vychovávat dívky z vyšší společnosti.⁴⁷ Pedagogické zaměření měly i další řeholní kongregace školských sester. V roce 1888 byla založena Kongregace školských sester sv. Františka.⁴⁸ Řád vznikl zásluhou statkáře Václava Zahálky, jehož čtyři dcery do řádu vstoupily. Veškeré znalosti z oblasti vedení domácnosti a umění, jež dívky na těchto institucích získávaly, zvyšovaly jejich společenskou prestiž. Ač se na území habsburské monarchie zřizovaly výše zmíněné typy dívčích škol, několik

⁴² VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). str. 259

⁴³ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. Česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). str. 260

⁴⁴ Tamtéž, str. 260

⁴⁵ Tamtéž, str. 261

⁴⁶ Tamtéž, str. 262

⁴⁷ DRTINA, František. *Dívčí vzdělání u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 10

⁴⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 64

zámožnějších rodin se rozhodlo své dcery poslat za vzděláním do zahraničí.⁴⁹ Tam se učily hlavně cizím jazykům, umění a společenskému chování. Pro mnohé dívky toto období života nebylo šťastné. Často si nemohly zvyknout na chod internátu a stesk po rodině. Studentky nastupovaly na zahraniční ústavy buď k doplnění a rozšíření úrovně své stávající vzdělanosti, nebo se tam teprve začínaly studiu věnovat.⁵⁰ Studium v zahraničí bylo pro rodinu i dívku samotnou prestižní záležitostí. Pro společnost se takto vzdělaná dívka stala vyhledávanou společnicí a samozřejmě i vhodnou nevěstou. Z finančních důvodů byl tento způsob vzdělání dosažitelný jen pro malé procento dívek, jejichž rodina si tuto několikaletou finanční zátěž mohla dovolit. V zahraničí ovšem byla šance získat i maturitní vzdělání dříve než u nás a v neposlední řadě tam mohly dívky nastoupit i na univerzitu a získat tak vyšší vzdělání. Takto lékařský titul získaly ve Švýcarsku Bohuslava Kecková i Anna Bayerová. Možnosti vzdělání byly pro dívky z bohatých rodin rozmanité, ale i studentky z chudších poměrů měly šanci se učit. Byly pro ně zřizovány školy, které je měly připravit na budoucí dělnické povolání a pomoci jim tak zabezpečit vlastní existenci.⁵¹ Takovouto školu založil Ženský výrobní spolek a součástí výuky bylo šití a vaření. Od 60. let 19. století sice začaly vznikat dívčí střední školy, které se měly stát paralelou k chlapeckým gymnáziím, ale dívky se na těchto institucích neučily stejným předmětům a dovednostem jako chlapci. Dívčí střední školy se zaměřily na vychování kultivovaných mladých dam, jež se měly stát dobrými matkami, manželkami a hospodyňkami. Pedagogický slovník tyto dívčí školy charakterizuje jako školy určené výhradně dívkám, poskytující jim vyšší všeobecné vzdělání, prakticky orientované i odborné vzdělání.⁵² Nejvyšším stupněm vzdělání pro dívky, které se nechtěly věnovat studiu praktickému, ale teoretickému, bylo studium na učitelském ústavu, po jehož vychození mohly nastoupit na učitelské místo. Ovšem pod podmínkou, že se neprovdají. Pokud by tak učinily, musely své povolání opustit. Postupem času měly učitelky možnost navštěvovat přednášky na vysokých školách pro rozšíření svého

⁴⁹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti. česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). str. 262

⁵⁰ STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2013. str. 196

⁵¹ Tamtéž, str. 263

⁵² PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. str. 47

vzdělání, ovšem bez šance získat univerzitní diplom. Tyto kurzy byly ovšem zrušeny školským zákonem z roku 1883. Nové vědomosti získávaly i v učitelských spolcích, ve kterých si také vyměňovaly profesní zkušenosti. Jen v Praze vzniklo mezi lety 1874-1914 devět spolků učitelek.⁵³ Spolky se snažily také prosazovat finanční a sociální požadavky svých členek. O činnosti spolků se veřejnost mohla dozvědět z jejich novin *List českých učitelek*, který vycházel od roku 1885.

Emancipace v akademickém prostředí začala na půdě středních škol, které vznikaly za účelem vzdělávat pouze dívky. Studentky se na těchto školách věnovaly historii, jazykům živým i mrtvým (latina, starořečtina), přírodopisu, matematice, fyzice, zeměpisu i výtvarné a hudební výchově. Přestože měly studentky studium stejně náročné jako studenti na chlapeckých školách, přesto jim nebylo umožněno složit maturitní zkoušku z toho důvodu, že jejich ústav nedisponoval tzv. právem veřejnosti čili neměly oprávnění k pořádání maturitních zkoušek. Pokud studentka chtěla tuto zkoušku složit, musela zažádat o připuštění ke zkoušce na chlapecké škole. Tato situace přetrvávala na dívčích středních školách několik desítek let, dokud nezískalo První dívčí gymnázium Minerva právo veřejnosti.

Prvními průkopnickými institucemi pro povznesení dívčího středoškolského vzdělání byly školy Minerva v Praze a Vesna v Brně. Ačkoli se často hovoří hlavně o pražské Minervě, první byla založená brněnská Vesna. Tato dívčí škola se stala střediskem buditelských a osvětových snah na Moravě. Spolek Vesna v roce 1886 založil školu pro dívky v domě U Hurychů, kde ústav obýval dva pokoje.⁵⁴ Vlastní budovu škola získala až v roce 1899 na Údolní ulici. Ve Vesně se dívky věnovaly výuce kreslení, ručním pracím a jazykům.⁵⁵ Spolek chtěl školu rozšířit o penzionát a lyceum. Vybudovat dívčí šestitřídní lyceum se podařilo v roce 1901. Rozdělena byla na odbornou část a část určenou pro vyšší vzdělání gymnaziálního typu. Postupem doby se Vesna rozrostla o dva učitelské ústavy a dvouletou obchodní školu. Do roku 1918 patřilo pod patronaci Spolku Vesna celkem třináct škol. Po

⁵³ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": České ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1. str. 31

⁵⁴ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 172

⁵⁵ Tamtéž, str. 172

vzniku Československa zažádal spolek o převzetí všech škol pod správu státu.⁵⁶ Pokud srovnáme Vesnu s Minervou je jasné, že původní cíle jejich zakladatelů se velmi liší. Minervisté chtěli posunout dívčí vzdělání blíže k získání maturitního i univerzitního diplomu, zatímco Vesna dívky stále vzdělávala v předmětech pro ně určených, kreslení, vyšívání apod.

Od roku 1897 mohly dívky hospitovat na chlapeckých středních školách. Tento významný krok učinilo ministerstvo kultu a vyučování pod vedením ministra Paula Gautsche. Hospitující privatistky, jak se těmto prvním studentkám říkalo, studovaly na chlapeckých školách ve zvláštním režimu. Pedagogové je během výuky nezkoušeli ani neklasifikovali, hodnocení přicházelo na řadu až na konci pololetí. Vedení školy také mělo zajistit, aby dívky nebyly ve styku s chlapci více, než bylo nutné. Z toho důvodu vstupovaly dívky do třídy společně s kantorem a přestávky trávily ve zvláštní místnosti. Také počet dívek ve třídě byl limitován. Během prvních let smělo studovat společně s chlapci pouze pět až deset procent dívek z celkového počtu žactva.⁵⁷ Samostatnou střední dívčí školu na Moravě s právem pořádat maturitní zkoušku bychom našli až v roce 1907 ve Valašském Meziříčí a v roce 1908 v Brně. Ústavy byly založeny zásluhou spolku Dívčí akademie, kterou založila v roce 1903 Zdeňka Wiedermannová. Obě školy ale dostaly podmínku pořádat zápisy do prvního ročníku ob rok.⁵⁸

Na univerzitě ženy nebyly zpočátku přijímány s nadšením z řad pedagogů ani kolegů studentů, ale přesto se zde našli muži, kteří jim byli velmi nakloněni. Albína Honzáková ve svých pamětech cituje profesora Šamberu, jež byl jedním z podporovatelů ženského vysokoškolského studia: „Přístup k intelektuálnímu povolání si ženy u nás vybojovaly. Jejich boj nebyl snadný. Jsem z chudé rodiny a měl jsem doma dvě mladší sestry, proto jsem stál v tomto boji na jejich straně. A nebýt tehdy mezi ženami, které stály v prvních řadách tohoto boje, takových, o něž se všechny důvody jejich odpůrců musely odrážet, kdo ví, byl-li

⁵⁶ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 175

⁵⁷ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 75

⁵⁸ Tamtéž, str. 88

by tento boj stoprocentně vybojován. V tomto boji nejvýše stála mezi těmi prvními Anna Honzáková.“⁵⁹

Výše popsaný vývoj ženského vzdělávání byl pomalý a často závislý na výrazné změně ve společnosti. Podle Františka Drtiny lze změny v přístupu k ženskému vzdělání vidět ve změnách hospodářských a sociálních.⁶⁰ Z tohoto hlediska se významným obdobím stala průmyslová revoluce, jež umožnila modernizovat i domácnosti pomocí technických vynálezů, které ženám usnadnily práci, a naopak jim umožnily trávit více času sebevzděláváním. Na druhé straně technický pokrok 19. století umožnil vytvoření nové společenské skupiny, proletariátu, v němž se vytvořila nová skupina pracujících žen-dělnic. Nově vybudované továrny nabízely pracovní místa nejen pro muže, ale také pro ženy i děti. Početná skupina pracujících žen tak musela po příchodu ze zaměstnání obstarat domácnost a rodinu, kvůli čemuž jim na sebevzdělání nezbýval čas.⁶¹ O této skutečnosti se zmiňuje ve svých člancích i Eliška Krásnohorská. Přesto viděla v dělnické třídě pravou emancipaci, kde si byli muži a ženy rovni v práci i chudobě.⁶² Tato rovnost často vyplývala z faktu, že muž oproti tradici v některých případech nebyl schopen se postarat o početnou rodinu, v níž mohlo být několik nezaměstnaných žen. Avšak ženy byly odtrženy od placené práce, kterou by mohly rodině pomoci.⁶³ Podobné situace lze popsat jako střet tradice se skutečností, která ze své podstaty požadovala změnu myšlení společnosti. Avšak v tehdejší společnosti se ve většině případů rodiče obávali rozvoje vyššího intelektu svých dcer, jež pokládali za neštěstí a překážku pro výhodný a brzký sňatek. Krásnohorská také považuje zákazy studia a práce pro ženy za překážky pro pokrok lidstva. Poukazuje na skutečnost, že tisíce žen se musí živit samo a jsou bez mužské pomoci. Chápe, že péče o děti bude vždy náležit ženám, ale odkazuje na ženy, které již děti mají odrostlé, či na ty, jež je nemají a mít nemohou. Tyto ženy mají šanci stát se dobrými pracovníci.⁶⁴ Všechny ženy nemohou být manželkami, matkami a hospodyněmi, proto si musí hledat novou společenskou roli, což by mohla být role pracovnice. Pokud se však mladá pracovnice bude chtít vdát, lze

⁵⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, str. 8

⁶⁰ DRTINA, František. *Dívčí vzdělání u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 12

⁶¹ Tamtéž, str. 12

⁶² BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův Ústav [u.a.], 2010. str. 62

⁶³ Tamtéž, str. 63

⁶⁴ Tamtéž, str. 64

předpokládat, že díky vlastnímu pravidelnému příjmu ze zaměstnání bude mít taková dívka možnost provdat se za muže, k němuž bude cítit náklonost a rozhodující roli nebude hrát jeho zaměstnání a příjem. Pak by se jistě zvýšil počet šťastných manželství.⁶⁵

Současná pedagogika chápe vzdělávání žen jako součást procesu demokratizace vzdělávání.⁶⁶ Jan Průcha vyzdvihuje vysokou úroveň ženské edukace v českých zemích od 19. století. Současně poukazuje na skutečnost, že v dnešní době mají ženy v demokratické společnosti stejnou šanci na vzdělání jako muži. Dokonce statistickými údaji dokazuje, že během školního roku 2001/2002 měly ženy početní převahu ve vyšším sekundárním a terciálním vzdělávání.⁶⁷ Tohoto stavu by ovšem nebylo dosaženo bez reformních kroků během 19. století.

⁶⁵ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův Ústav [u.a.], 2010. str. 66

⁶⁶ PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. str. 302

⁶⁷ PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8. str. 302

3.1 Školské zákony

V druhé polovině 19. století se společnost více zaměřovala na vzdělání a bylo jisté, že je čas na změny ve školství. V rakouských zemích jednala říšská rada o stavu školství již v roce 1867. Během diskusí se střetávaly názory liberálních a konzervativních politiků. Velká změna nastala v roce 1868, kdy vešel v platnost zákon o postavení školy k církvi č. 48.⁶⁸ V něm získal stát vrchní řízení a dozor nad školstvím a výchovou, čímž se razantně omezil vliv katolické církve na vzdělání. Zákon také zpřístupnil vzdělání na veřejných školách dětem všech občanů a povinnost schvalování učebnic přenesl na školskou správu. O rok později vešel v platnost další zákon, tzv. Hasnerův zákon č. 62 ze 14. května 1869 ř. z.⁶⁹ Tento zákon se zaměřil na pravidla vyučování na obecných školách. Stanovil, že učitelé a učitelky musí absolvovat čtyřleté studium zakončené maturitou. Proto byly založeny Ústavy pro vzdělávání učitelů. Na tyto ústavy bylo možné nastoupit již v patnácti letech. Studenti se na těchto institucích věnovali studiu náboženství, metodice vyučování, historii a vědám pomocným, mluvnici, slohu a literatuře, matematice, přírodním vědám, fyzice, chemii, geografii, nauce o ústavě, polnímu hospodářství, psaní, kreslení, hudbě, tělocviku a cizím jazykům (zemským jazykům). V rámci praxe pro studenty učitelství byly u ústavů zakládány cvičné školy. Na ústavěch pro učitelky byly navíc vyučovány ruční práce, zpěv, domácí hospodaření a cizí jazyky. Studium budoucích učitelek bylo více zaměřeno na výchovu dívek pro domácnost a z toho důvodu nebyly na ústavu vyučovány předměty jako polní hospodářství, ústava a hudba.⁷⁰

Zákon ze 14. 5. 1869 také stanovil, že na smíšených školách pro chlapce a dívky smí ženy vyučovat pouze v první třech ročnících. Dále se věnoval platovým podmínkám a sociálnímu zajištění učitelů a uzákonil osmiletou školní docházku. V roce 1870 vydal ministr kultu a vyučování Karel von Stremayer *Školní a vyučovací řád*, v němž bylo nově zakázáno užívání tělesných trestů na žácích.⁷¹

⁶⁸ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!" : české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1. str. 34

⁶⁹ Tamtéž, str. 34

⁷⁰ Tamtéž, str. 34

⁷¹ Tamtéž, str. 35

Přestože byl nový školský zákon č. 62 i školní řád významným pokrokem ve vývoji vzdělání, našla celá řada jeho odporovatelů. Velmi zarážející je fakt, že proti zákonu se postavili i čeští politici. Ačkoli česká intelektuální společnost volala po rovné příležitosti pro všechny chlapce i dívky, tak česká politika se postavila proti tomuto názoru. Podle Malínské tak činili čeští politici z toho důvodu, že s novým zákonem vyšli němečtí liberálové.⁷² Zřejmě se tak projevila dlouhotrvající rivalita mezi Čechy a Němci. Jeden z předních českých politiků František Ladislav Rieger například na Říšské radě v 80. letech 19. století promluvil před poslanci o potřebě novelizovat školský zákon z roku 1869. V otázce školní docházky poukazoval na důležitost dětských dělníků v národním hospodářství, odkazoval na chudé a početné rodiny, kde bylo z finančních důvodů nutné, aby se děti zapojily do pracovního procesu a přinášely domů peníze. Rieger také kritizoval vysoké státní náklady na výstavbu nových školních budov.⁷³ Na posledním jednání o novele se němečtí liberálové snažili přesvědčit české poslance o významu vzdělání pro český národ. Němci pro podporu své argumentace citovali z díla předního českého pedagoga J. A. Komenského, jenž považoval za nutné umožnit rovný přístup ke vzdělání chlapcům a dívkám ze všech společenských vrstev. Český poslanec František Tilšer, profesor na pražské technice, se též postavil proti novelizaci zákona a kritizoval úsporná řešení ve školství, přeplněné třídy a nízkou úroveň učitelských ústavů i postavení učitelů ve společnosti. Při závěrečném hlasování však bylo sto sedmdesát poslanců pro novelu a sto šedesát sedm proti novelizaci.⁷⁴

Novela školského zákona z roku 1869 tak byla přijatá novým školským zákonem z 2. května roku 1883 a pro soudobou společnost znamenala krok zpět. Znovu se posílilo postavení církve ve školství. Učitelé s novelou v zásadě nesouhlasili a stavěli se především proti vlivu církve na školství. V povinné docházce došlo k možnosti zkrácení docházky z osmi na šest let. Dále byly zrušeny učitelské kurzy při univerzitách a bylo umožněno stíhání učitelů za porušení pracovních povinností a za chování porušující vážnost učitelského povolání. Toto stíhání bylo často používáno proti politicky nevhodným učitelům.⁷⁵ U učitelek se znovu

⁷² MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knihnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1. str. 36

⁷³ Tamtéž, str. 37

⁷⁴ Tamtéž, str. 38

⁷⁵ Tamtéž, str. 38

začaly snižovat nároky na jejich vědeckou přípravu. Tento konkrétní bod novely se stal předmětem kritiky, např. u Pavla Suly, který se k němu vyjádřil v článku „*Akademické vzdělání a učitelky*.“⁷⁶

Přestože novelou z roku 1883 získala církev zpět část vlivu nad školstvím, stále se ozývaly hlasy o návratu jejího vlivu do škol. V roce 1888 podal poslanec Lichtenstein v poslanecké sněmovně návrh, kterým chtěl znovu povolit dozor církve nad vyučováním. Návrh také umožňoval výběr pouze katolicky smýšlejících učitelů a snížení povinné školní docházky na šest let. Pedagogové poukazovali na negativní dopad, který by jistě tento nový zákon měl na školství a započali s protesty. Důležitým krokem bylo uveřejnění petice k Říšské radě v pedagogickém časopise Komenský. Učitelé společně s širokou veřejností dosáhli odmítnutí tohoto návrhu v poslanecké sněmovně. Jejich argumenty o zpátečnictví Lichtensteinova návrhu na poslance zapůsobily.

Postupně se do popředí politických zájmů dostal také problém dívčího vzdělávání. V roce 1897 se ministerstvo vyjádřilo ke studiu žen na vysokých školách v rakouské monarchii. Ministerstvo vydalo výnosy ve dnech 23. a 24. března, v nichž povolilo ženám přístup na českou Filozofickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity jako řádným posluchačkám.⁷⁷ Jistě lze tyto výnosy brát jako velký úspěch pro studentky humanitních studií, ale lékařská fakulta zůstala dívkám stále přístupná jen pro hospitace. Ministerstvo se také postupně začalo zajímat o dívčí středoškolské studium. Přestože již nebylo neobvyklé, že vznikala dívčí soukromá gymnázia či lycea, nikdo se zatím nezabýval tím, zda měly všechny tyto instituce stejnou úroveň poskytovaného vzdělání. Na přelomu 19. a 20. století vešlo z toho důvodu v platnost nové ministerské nařízení z 11. prosince 1900, kterým Ministerstvo kultu a vyučování nařídilo, aby vyšší dívčí školství, průmyslové i praktické, bylo jednotně organizováno.⁷⁸ V praxi to znamenalo, že všechny dívčí školy poskytovaly vzdělání všeobecné na vyšším stupni. Nařízení se zabývalo také učebním plánem dívčích škol. Nekladlo sice na studentky vysoké nároky, ale počítalo s možností, že budou dívky

⁷⁶ MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1. str. 39

⁷⁷ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských*. 25. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1897.

⁷⁸ DRTINA, František. *Dívčí vzdělání u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 32

pokračovat ve studiu na vysokých školách. Nové vládní nařízení koordinovalo také povinné a nepovinné předměty na dívčích lyceích. Povinně se měly vyučovat předměty náboženství, jazyky (jazyk vyučovací, francouzština a druhý živý jazyk), zeměpis, dějepis, aritmetika a geometrie, přírodní vědy, kreslení a rýsování, krasopis. Jako nepovinné předměty nařízení uvádělo zpěv, tělocvik, ženské ruční práce, těsnopis, nauku o domácím hospodářství.⁷⁹

Rok 1900 byl pro studium žen jistě přelomový, neboť rovněž umožnil přístup žen na lékařskou fakultu jako řádných studentek lékařství a lékárnictví zákonem z 15. září 1900. Nové nařízení ministerstva umožnilo ženám doktorát z lékařství a magisterský titul z farmacie za stejných podmínek jako mužům. Do té doby mohly ženy vykonávat medicínu na území Habsburské říše pouze poté, co získaly diplom na univerzitách v cizích zemích a po návratu do Rakouska se podrobily zkouškám na některé z rakouských univerzit, kde jim byl pak diplom nostrifikován.⁸⁰ Po letech, kdy hospitantky medicíny, v čele s Annou Honzákovou, žádaly ministerstvo o povolení studia na rakouských univerzitách individuálně a často i několik let opakovaně, jim bylo řádné studium ministerským nařízením povoleno. České studentky tak přestupovaly z německé části univerzity, která se jim otevřela dříve, na českou. Proti tomuto kroku se ozývaly ze společnosti hlasy, jež sice nebyly namířeny přímo proti studentkám medicíny, ale upozorňovaly na špatný stav, ve kterém se česká lékařská společnost ocitla. V *Hlasu národa* z 22. září 1900 byl otištěn dopis, v němž se pisatel ptá, co budou dělat zástupy lékařů rozšířené o lékařky, když již teď je lékařů v Čechách přebytek a mnohdy na jedno lékařské místo čeká 20-40 uchazečů.⁸¹

Po zpřístupnění filozofické a lékařské fakulty se studijní i pracovní možnosti žen velmi rozšířily. Přesto zůstávalo několik oborů ženám stále nepřístupných, či jim umožňovaly pouze hospitace bez řádného ukončení studia. Jedním z těchto oborů byla farmacie, jež se vyučovala na německé i české části Univerzity Karlovy. Ministerstvo kultu a vyučování povolilo studium žen na farmacii roku 1902.

Až do vzniku Československa mohly ženy pouze hospitovat na právnické fakultě a na České vysoké škole technické. I přes souhlasný postoj vedení těchto škol nebylo Ministerstvo kultu

⁷⁹ DRTINA, František. *Dívčí vzdělání u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str. 33

⁸⁰ BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *O ženské práci: dobové (sebe)reflexe a polemiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2014. ISBN 978-80-87782-34-7. str. 112

⁸¹ Tamtéž, str. 115

a vyučování vstřícné vůči žádostem studentek i univerzit. Stále se objevovaly nesouhlasné hlasy, které považovaly ženy za příliš jemné pro práci v těchto oborech. Během první světové války sice na pražské technice nahrazovali nedostatek studentů dívkami, ale až po vzniku Československa bylo ženám oficiálně řádné studium povoleno. Jak již bylo výše zmíněno i právnická fakulta dovolovala pouze hospitace a řádné studium bylo povoleno až po vyhlášení republiky 14. listopadu 1918 vyhláškou děkanství právnické fakulty Univerzity Karlovy.

4 První dívčí gymnázium Minerva

Dívčí gymnázium Minerva se stalo významným představitelem ženské emancipace konce 19. století a prvním krokem k vyššímu vzdělání žen, jež by bylo srovnatelné se vzděláním mužů. Minerva si své postavení udržela i po první světové válce a během první republiky byla stále považována za školu, kde dívky získávají kvalitní vzdělání a jsou připravené i na vysokoškolská studia. Podíl Minervy na vývoji ženského vzdělávání je nepopíratelný, a proto je samotná historie této instituce důležitou součástí této práce.

Během druhé poloviny 19. století se v rámci národního obrození řada mužů a žen, snažila o emancipaci žen ve společnosti. Jednou z jejich priorit se stalo vyšší vzdělání českých dívek, které jim do té doby bylo upíráno. Výraznou osobností tohoto emancipačního období byla Eliška Krásnohorská, jež se zasloužila o založení prvního dívčího gymnázia, které pojmenovala po římské bohyni moudrosti Minervě. Krásnohorská se svými společníky věřila, že žena má právo na vyšší vzdělání a na šanci zastávat stejné profese jako muž. Pro toto úsilí Krásnohorská založila Spolek Minerva, jenž si dal za cíl vybudovat dívčí gymnázium. Ve svých počátcích měl spolek celkem padesát šest členů, mezi nimiž byla i spisovatelka Karolína Světlá či literát Svatopluk Čech. Tento spolek také zajišťoval budoucímu dívčímu gymnáziu finance. Příspěvek členů činil sto zlatých a další částkou přispěly české peněžní ústavy.⁸² Podle vzpomínek Elišky Krásnohorské byla práce na založení dívčího gymnázia velmi náročná, a ne vždy se představitelé spolku Minerva potkali s uznáním, pochopením a pomocí. Založení dívčího gymnázia se ve slabé chvíli zdálo Krásnohorské nad její síly a začala uvažovat o podání demise z vedoucího postu Spolku Minerva. V dopise Anně Honzákové ze dne 16. listopadu 1925 vzpomíná: „Uznala jsem za nutné zůstat na stráži, aby tu přec byl někdo, kdo by všechna břemena nesl a na němž by se štípalo dříví.“⁸³ V tom samém dopise také píše: „Ujišťuji vás, že dobrou věc lze udržeti jen sebezapřením. Nejhorší a nejtrpčí zkušenosti své jsem spálila v kamnech a utopila v mlčení.“⁸⁴

⁸² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115. HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930, str. 2

⁸³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Anna, kart. 1, inv. č. 25–38, Korespondence

⁸⁴ Tamtéž

Prvním krokem k založení dívčího gymnázia bylo otištění *Provolání českých žen* v Ženských listech 8. února 1890.⁸⁵ *Provolání* bylo mířené k Říšské radě ve Vídni a snažilo se přesvědčit tamní politiky a společnost o nutnosti vyššího vzdělání žen i jejich připuštění na univerzity. Krásnohorská a spol. se odvolávali na úspěchy, kterých dosáhly ženy v zahraničí a na pokrokové smýšlení v západních zemích, které ženy na univerzity přijímaly, např. Spojené státy americké, Francie a Švýcarsko. Dalším krokem bylo založení Spolku pro ženské studium Minerva, jehož posláním bylo prosadit založení dívčího gymnázia. Posledním krokem bylo získat povolení k založení školy od zemské školské rady, přičemž žádost k povolení předložila Krásnohorská za Spolek Minerva již 9. června 1890. Toto povolení získala Krásnohorská a její kolegové 24. července 1890. Spolek Minerva si před samotným otevřením dívčího gymnázia stanovil cíl, jehož chtěl v ženském vzdělávání dosáhnout. Tím bylo: „Proklestiti dívkám našim cestu k vyššímu vzdělání.“⁸⁶ K prvnímu zápisu na Minervu došlo ve dnech 17. a 18. září 1890. Celkem se přihlásilo padesát tři dívek, ze kterých jich padesát nastoupilo do prvního ročníku přípravy. Dívky, jež se hlásily na Minervu, byly vesměs z nezámožných rodin a škola Krásnohorské jim dala naději na slušné vzdělání a budoucí kvalitní profesní život. Během letních měsíců Spolek Minerva připravil potřebné osnovy vyučování a dostatek pedagogů. Osnovy vypadaly následovně: 12 hodin latiny a 6 hodin řečtiny týdně. Dále nepovinné předměty jako německý, francouzský a ruský jazyk, těsnopis, tělocvik a zpěv. Osnovy schválila zemská školní rada a dozorem nad gymnáziem pověřila c. k. zemského školního inspektora Kotsmiche. Vzhledem k faktu, že žáčky prvního dívčího gymnázia pocházely převážně z chudých rodin a musely se tak podílet na chodu domácnosti, byla pro ně upravena školní docházka. V zimě se vyučovalo od 8. do 14. hodin. V létě pak výuka probíhala od 7. do 12. hodin.⁸⁷ První velká přestávka začínala v 10 hodin dopoledne a stejně jako dnes sloužila především ke svačině a odpočinku. Studentky si mohly koupit párek s pečivem či ovoce u školníka. Většinou se ale svačil chleba s máslem přinesený z domova.⁸⁸ Polední přestávka připadala ze začátku na výuku v zimních

⁸⁵ SEKYRKOVÁ, Milada. *Minerva 1890-1936: Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. Praha: Karolinum. 2016. str. 10

⁸⁶ *Ženské listy*. 18. Praha, 1890.

⁸⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115. HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930, str. 2

⁸⁸ Tamtéž, str. 3

měsících, kdy byly hodiny na Minervě posunuté, přímo na pravé poledne. První sbírky gymnázia získala Minerva opět skrze dary svých příznivců. Týká se to především knih a přírodovědeckých exponátů. Albína Honzáková ve svých pamětech vzpomíná, že celý fyzikální kabinet se vešel do jednoho šuplíku od stolu, a proto podnikal učitel Novák s dívkami exkurze do fyzikálního kabinetu na univerzitě.⁸⁹

Výuka prvních žaček na dívčím gymnáziu Minerva začala 30. září roku 1890 pod vedením ředitele profesora Františka Prusíka ve dvou místnostech v budově obecné dívčí školy u sv. Vojtěcha. Další dvě místnosti v této budově byly uvolněny pro potřeby spolku jako sborovna a kancelář Minervy s oknem do Pštrossovy ulice. Tyto prostory Minervě propůjčila městská rada pražská společně s nejnutnějším nábytkem.⁹⁰ Jak ve svých pamětech píše Albína Honzáková: „Ve středu miliónové Prahy proti Slovanskému ostrovu je idylické zákoutíčko mezi starou školou, kostelem sv. Vojtěcha a kampanilou. Tam v provlhlé zšeřelé místnosti staré školní budovy narodila se roku 1890 česká Minerva.“⁹¹ Jak dokazují dobové záznamy, ony místnosti byly opravdu velmi vlhké a příliš tak nevyhovovaly školním potřebám, proto Spolek Minerva hledal nový vhodný objekt, do kterého by se gymnázium přestěhovalo.

První minervistky, mezi které patřila i Věra Babáková,⁹² měly často pocit, že pracují na nových ideálech a že je jejich životům dán směr. Cítili nutnost osvědčit své odborné znalosti a schopnosti v povolání, stejně jako se to žádalo od mužů.⁹³ Ač se mnohdy zdá, že první ročníky na Minervě byly plné studentek dychtivých po vzdělání, není to zcela pravda. Na třídy minervistek je nutno pohlížet jako na skupiny individuí, kde ne všechny dívky studovaly z vlastní vůle. Jak nám připomíná ve své vzpomínce na Minervu Babáková, některé dívky studovaly kvůli rodičům a ty méně cílevědomé postupně studia zanechaly.⁹⁴ K těm nejsvědomitějším studentkám, které si šly pevně za svými cíli, radí Babáková své

⁸⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930, str. 3

⁹⁰ SEKYRKOVÁ, Milada. *Minerva 1890-1936: Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. Praha: Karolinum. 2016, str. 27

⁹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930, str. 1

⁹² HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 90

⁹³ Tamtéž, str. 90

⁹⁴ Tamtéž, str. 91

spolužačky, Helenu Tuskanyovou, Annu Honzákovou a Boženu Jiránkovou. Tyto dívky se nedaly zlákat kouzly mládí a nebyly tak rozptylovány od studií.⁹⁵

Studentky na Minervě měly možnost studovat umění nejen ve třídách, ale také na různých exkurzích, které Minerva pořádala. Umělecká výchova na tomto gymnáziu spočívala také v návštěvách uměleckých výstav a historických památek. Dívky se účastnily školních recitací a také divadelních představení pro školní mládež v Národním divadle. Studium přírodopisu doplňovali pedagogové vycházkami do přírody, někdy i několikadenními, při kterých si dívky ujasnily vlastivědná a přírodopisná témata.⁹⁶ Dívky též získaly rozhled v politickém dění Rakouské říše. Premiantky třídy mohly navštívit poslaneckou sněmovnu, tak jako se to podařilo Boženě Jirákové a Anně Honzákové, jež do sněmovny vzal na exkurzi jejich třídní profesor Josef Mach.⁹⁷ Z galerie dívky sledovaly jednání poslanců, mezi nimiž tehdy byl i příznivec ženského vzdělání, poslanec Adámek. Studentky Minervy se věnovaly mimo jiné i fyzické činnosti. Hodiny tělocviku se vyučovaly v sokolovně v Tábořské ulici.⁹⁸ V pozdějších letech se o zdravou životosprávu studentek starala Anna Honzáková svými přednáškami ze zdravotní výchovy a návštěvami gymnázia jako školní lékařka.

První minervistky se musely vypořádat i s negativními názory svých mužských kolegů, kteří v nich viděli konkurenci v budoucím povolání a též zastávali často ve společnosti propagovaný názor, že dívky studiem ztrácí ženskost, zvláště při studiu medicíny. Ve společnosti se též diskutovalo o tom, zda je vhodné, aby dívky samy navštěvovaly vysokoškolské přednášky. Obecně platilo pravidlo, že slušná svobodná dívka nevchází do mužské společnosti bez gardedámy. To ovšem nešlo uplatnit při docházce na přednášky, které se nemohly odehrávat na dívčí instituci, tak jako středoškolská výuka. Studentky tak byly často srovnávány s baletkami, herečkami a dalšími profesemi, jež se nesetkávaly s dobrým míněním společnosti. Studentky ovšem považovaly za svou povinnost chovat se

⁹⁵ Tamtéž, str. 91

⁹⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115. HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930. str. 4

⁹⁷ Tamtéž, str. 3

⁹⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1115. HONZÁKOVÁ, Albína. *Jak studovaly první studentky*. 1930. str. 2

ve společnosti kolegů co nejslušněji.⁹⁹ Postupem doby si muži na své kolegyně zvykli a i na poli středního vzdělávání se obě pohlaví společně setkávala a diskutovala o sociálních, mravních a náboženských otázkách.

Samotné studentky se setkávaly a debatovaly v několika spolcích, jež byly založeny přímo pro ně. Vysokoškolské studentky se setkávaly v redakci *Ženského obzoru*. Také se přidaly do studentského spolku *Slávie*, kde vznikla dívčí odnož spolku, *Ženský kroužek Slávie*. Po jeho zániku se stalo centrem studentek *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, které naneštěstí zaniklo již před první světovou válkou. Jako jeho náhrada bylo založeno *Sdružení vysokoškolských žen*, které vzniklo za účelem navazovat styky s akademičkami z celého světa.

Postupem doby se *Minerva* stala vyhledávanou vzdělávací institucí pro dívky z Prahy a okolí. Zájem o studium byl ovšem podmíněn velikostí školy. Proto se v roce 1901 z nedostatku místností neotevřela prima.

Fakt, že *Minerva* zaujímala důležitou roli v životech mnoha dívek, potvrzuje i několik jejích absolventek z řad první generace *minervistek*, které se po ukončení vysokoškolského studia vrátily na svou alma mater vyučovat další generace žaček. Mezi prvními vysokoškolsky vzdělanými profesorkami na *Minervě* byly Jindřiška Hrabětová, Marie Fabiánová, Olga Šrámková, Helena Tuskanyová a Albína Honzáková, jež na *Minervě* započaly svou kariéru pedagožek, ať po univerzitním studiu, či ještě během něj. Pro mnohé z nich byla *Minerva* jen krátkou nostalgickou zastávkou. Jindřiška Hrabětová odešla v roce 1901 učit na ženský učitelský ústav do Plzně a Helena Tuskanyová odešla téhož roku na nově otevřené dívčí lyceum pod patronací Spolku *Vesna* do Brna.¹⁰⁰ Z výše zmíněných pouze Albína Honzáková zůstala na milované *Minervě* až do svého odchodu na odpočinek.

⁹⁹ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek *Minerva*, 1930. str. 92

¹⁰⁰ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 78

4.1 Boj o Minervu

Na počátku 20. století došlo mezi členy spolku Minerva ke konfliktu, díky kterému se gymnázium začalo reformovat. O stavu instituce se v neveřejném projevu vyjadřuje Albína Honzáková, která z pohledu pedagogického pracovníka Minervy dává najevo svou nespokojenost s vedením spolku a školy.¹⁰¹ Jeden z problémů vidí v odmítnutí návrhu pražské obce. Ta nabídla spolku Minerva, že převezme správu gymnázia a zajistí tak chod školy především po finanční stránce. Albína Honzáková byla názoru, že škole by prospělo mít finanční jistotu místo každoročního shánění prostředků na chod instituce. Přesto spolek na tento návrh nepřistoupil. V roce 1910 několik členů spolku vidělo nutnost změnit klasické gymnázium na reálné a otevírat první ročníky každý rok.¹⁰² Zakladatelka Minervy Eliška Krásnohorská se postavila proti těmto inovacím, ač se zdály být velmi prospěšné. Krásnohorská se nedala o nutnosti změny přesvědčit ani svou dřívější žačkou a přítelkyní Annou Honzákovou.¹⁰³ Jejich přátelství bylo ze strany Krásnohorské na několik let přerušeno. Mezi pokrokové členky požadující přerod Minervy v reálné gymnázium patřili Marie Tůmová, Františka Plamínková, Albína Honzáková, Alice Masaryková či Albert Pražák. Po četných diskusích se změny začaly projednávat na valné hromadě spolku, kde zároveň proběhly volby nového výboru spolku. Prvním krokem nově zvoleného výboru Minervy byly dotazníky, jež rozeslali rodičům studentek. Pomocí těchto dotazníků se výbor snažil zjistit, zda rodiče souhlasí se změnou Minervy v reálné gymnázium. Z reakcí rodičů spolek zjistil, že většina rodičů je pro inovaci.¹⁰⁴ Nově zvolené předsednictvo Minervy po sběru informací a názorů zúčastněných vydalo memorandům, v němž se snažilo dojít ke kompromisům. V memorandu bylo sepsáno několik bodů změn. Především se každý rok měl otevřít první ročník. Ve výuce jazyků mělo dojít k výměně klasické řečtiny za francouzštinu a v neposlední řadě se měla Minerva změnit na reálné gymnázium s klasickými pobočkami.¹⁰⁵ Na změnách v Minervě usilovně pracovala nově zvolená jednatelka spolku Františka Šatavová společně s Alicí Masarykovou. Šatavová zároveň popsala proces přeměny Minervy a tzv. boj o Minervu. Díky jejím vzpomínkám a práci Milady Petříkové-

¹⁰¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Minerva, kart. 1., inv. č. 1440

¹⁰² Do té doby byly první ročníky Minervy otevírány každé dva roky.

¹⁰³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Minerva, kart. 1., inv. č. 1444

¹⁰⁴ Tamtéž, kart. 1., inv. č. 1441–1442, str. 11

¹⁰⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, kart. 1., inv. č. 1444

Pavlíkové se dovídáme, že se po přeměně Minervy v reálné gymnázium od spolku i instituce odvrátila jejich zakladatelka Eliška Krásnohorská. V roce 1911 sepsala Krásnohorská „*Svědectví o Minervě*“, v němž vysvětluje svůj záporný postoj k nové podobě školy.¹⁰⁶ Přesto po letech došla k názoru, že se mylila a změny, které na Minervě po roce 1910 nastaly, měly kladné výsledky.¹⁰⁷ O změně názoru Krásnohorské se dovídáme také z dopisu datovaného 22. listopadu 1925, který napsala Anně Honzákové a díky kterému se jejich přátelství opět obnovilo.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Tamtéž, kart. 1, inv. č. 1441–1442, str. 4

¹⁰⁷ Tamtéž, kart. 1, str. 12

¹⁰⁸ Tamtéž, Honzáková, Anna, kart. 1., inv. č. 89, Eliška Krásnohorská a Minerva, str. 5

5 Univerzitní vzdělání žen

Tato kapitola se zabývá okolnostmi, které umožnily ženám nástup na vysoké školy. Tento proces trval několik let a byl provázen diskuzemi ve společnosti i v politice. Postupně se ženám dostávalo ústupků v podobě hospitací na přednáškách a mimořádném posluchačství. Až po letech se postupně začaly fakulty otevírat řádným studentkám, jimž umožňovaly získat vysokoškolský diplom a nabízely jim vstup na pracovní trh tak jako mužům. Kapitola mapuje tento postupný vývoj a na příkladu prvních studentek několika oborů popisuje osudy prvních žen v mužském akademickém prostředí.

Cesta žen na vysoké školy byla velmi složitá. Přestože dívky měly své středoškolské vzdělávací instituce, nebylo jim umožněno docházet na vysoké školy. Důvod k tomuto zákazu byl jasný. Jak již bylo výše zmíněno, dívčí vzdělávací instituce neměly tzv. právo veřejnosti, tudíž na nich studentky nemohly skládat maturitní zkoušku nezbytnou pro přijetí na vysoké školy. Z toho důvodu se několik dívek rozhodlo pro složení této zkoušky na chlapeckých ústavech, např. Anna Honzáková získala maturitu na chlapeckém Akademickém gymnáziu, kde stejnou zkoušku složila o několik let později i její mladší sestra Albína. Obě sestry pak pokračovaly ve studiu na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. První maturity na chlapeckých ústavech směly dívky skládat od roku 1895, kdy jim tuto možnost povolilo ministerstvo kultu a vyučování. Přesto na jejich vysvědčeních chyběla klauzule opravňující ke studiu na univerzitě. Vedení Minervy tak muselo dohodnout s vedením fakult alespoň možnost hospitovat na české filozofické fakultě, německé lékařské fakultě a od roku 1896 také na české lékařské fakultě.¹⁰⁹ Přelom nastal v roce 1908, kdy dívčí gymnázium Minerva získalo právo veřejnosti.¹¹⁰ Díky tomuto kroku se dívčí vzdělávací instituce staly rovnocennými s chlapeckými. Přesto je nutno připomenout, že právo pořádat maturitní zkoušku dostal dívčí ústav až v době, kdy ženy již několik let docházely na univerzitu, a dokonce uplynulo sedm let od promoce první ženy na Univerzitě Karlově.¹¹¹

¹⁰⁹ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 73

¹¹⁰ SEKÝRKOVÁ, Milada. *Minerva 1890-1936: Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. Praha: Karolinum, 2016, str. 15

¹¹¹ První ženou, jež získala doktorát na Karlově univerzitě, byla zooložka Marie Zdenka Baborová v roce 1901.

Studium žen na vysokých školách bylo podle Františka Drtiny důsledkem kulturního vývoje. S kulturním a sociálním posunem souvisí i postupné zrovnoprávnění mužů a žen. Žena již není pouze pomocnicí muže, ale stojí mu po boku. Pomalu se začíná stávat samostatnou osobností, jež pro svou existenci nepotřebuje muže, ale je schopna zajistit si ji vlastní prací sama. Vedle tohoto emancipačního vývoje stojí ještě vývoj hospodářský. Jak již bylo výše řečeno, hospodářský a technický pokrok sebou přinesl nové technické vynálezy dostupné i pro domácnosti. Tento fakt jde ruku v ruce s počátkem konzumní společnosti, ve které chtějí jedinci nakupovat nejnovější technologie, k čemuž potřebují dostatek finančních prostředků, a postupné zdražování životních prostředků vede k tomu, že i žena se začíná ohlížet po pracovním uplatnění, které by pomohlo zvýšit příjem domácnosti.¹¹² K profesnímu zaměření je ovšem zapotřebí se vyškolit, a tudíž na tuto situaci musí reagovat školství. Důležitá proto byla promyšlená organizace průpravného středoškolského vzdělání. Na přelomu 19. a 20. století tak měly dívky na výběr ze dvou typů středních škol, které je měly připravit na vysokou školu – dívčí gymnázium a lyceum.¹¹³ Na filozofické fakulty c. a. k. univerzit byly dívky jako řádné posluchačky připuštěny v roce 1897 podle výnosu ministerstva kultury a vyučování č. 7155.¹¹⁴ Od akademického roku 1897/1898 se tak na filozofické fakulty vídeňské a české univerzity zapsalo třináct řádných a sedmnáct mimořádných studentek.¹¹⁵ Mezi těmito studentkami byla i první Češka s doktorským titulem z české Filozofické fakulty Marie Zdenka Baborová, která do té doby absolvovala čtyři semestry na německé části univerzity.¹¹⁶ Její promoce se uskutečnila 17. června 1901 za účasti velkého počtu diváků především z řad žen.

V roce 1896 se 13 hospitantek z pražských univerzit rozhodlo k zásadnímu kroku, který by jim umožnil plnohodnotná studia medicíny. Tyto studentky poslaly poslanecké sněmovně do Vídně petici, již zároveň otiskly *Ženské listy*.¹¹⁷ V petici žádaly o změnu zákona č. 5385 ze 6. května 1878, který nepřipouštěl ženy na univerzitu jako řádné posluchačky. V žádosti

¹¹² DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek. str.13

¹¹³ Tamtéž, str. 6

¹¹⁴ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 75

¹¹⁵ Tamtéž, str. 75

¹¹⁶ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. 29. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1901.

¹¹⁷ Tamtéž, 24, č. 11, 1896.

odkazují na rozhodnutí císaře povolit lékařskou praxi doktorkám Kerschbaumerové a Rothové v Rakousku. Úspěchu ve svém snažení se studentky dočkaly až v roce 1900, kdy jim bylo umožněno studium lékařství. Přesto nelze upřít rakouské lékařské komoře, že se za právo žen studovat lékařství postavila. Lékařská komora poslala také v roce 1896 poslanecké sněmovně petici za připuštění žen k řádnému studiu na lékařských fakultách v monarchii.¹¹⁸ Podle komory se má docílit, aby ženě byla vyhrazena rovnoprávnost s muži ve všech povoláních.

Po filozofické a lékařské fakultě přišla na řadu také pražská technika. Sen stát se architektkou se dívky snažily uskutečnit od roku 1902, kdy se pokoušely získat místo na technice nejen jako mimořádné posluchačky, ale i jako řádné studentky.¹¹⁹ To se jim splnilo až v roce 1911, kdy se vedení České vysoké školy technické rozhodlo schválit studium žen v oboru architektury, chemie, zemědělství, pojišťování a obchodních věd.¹²⁰ Naneštěstí se žádost o schválení studia žen rozhodlo c. k. ministerstvo kultu a vyučování zamítnout, a tak ženám zůstalo jen právo hospitování na přednáškách. Významnou změnou pro studentky na technice se stala první světová válka. Válečný konflikt odvedl muže na frontu, a tím se uvolnilo místo pro dívky na vysoké škole. Oficiálně mohly ženy studovat na technice jako řádné posluchačky až po vzniku Československé republiky v roce 1918. Studium žen na architektuře lze dobře mapovat na příkladu první české promované architektky Milady Petříkové-Pavlíkové. Neteř Anny a Albíny Honzákových dokazuje, že v této rodině byla touha po vzdělání a úspěchu silná. Během svých studií žila Milada Petříková-Pavlíková u svých tet, které ji seznámily s mnoha významnými ženami té doby a uvedly ji do Ženského klubu českého.¹²¹ Milada Petříková-Pavlíková nastoupila, stejně jako její tety, na klasické dívčí gymnázium Minerva a po maturitě se rozhodla pro studium architektury. V době, kdy nebylo dívkám ještě studium na pražské technice povoleno, bylo nutné, aby se za její studium přimluvil Miladin otec Josef Pavlík. Milada byla přijata jako hospitantka oboru pozemního stavitelství v roce 1914. Navštěvovala přednášky, plnila domácí úkoly, skládala

¹¹⁸ *Časopis českého lékařnictva*. 15. Praha, 1896.

¹¹⁹ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 81

¹²⁰ Tamtéž, str. 93

¹²¹ MARTÍNKOVÁ, Magdalena. *První česká architektka Milada Petříková – Pavlíková*. Praha, 2010. Bakalářská práce. Karlova univerzita, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Eva Novotná. str. 16

zkoušky, ovšem po celé čtyři roky bez razítka školy čili její vzdělání nebylo oficiálně splněno.¹²² Po zahájení studia bylo jasné, že klasické vzdělání z Minervy nepřipravilo mladou studentku na technické předměty, které ke studiu stavitelství patří. Z toho důvodu si potřebovala doplnit chybějící vědomosti z geometrie a technického kreslení, přičemž svou svědomitou prací dokazovala, že žena je schopná ovládnout technické učivo. Milada Petříková-Pavlíková několikrát během let hospitování žádala c. k. ministerstvo o povolení k řádnému studiu, které bylo vždy zamítnuto.¹²³ Po vypuknutí první světové války bylo, jak je výše zmíněno, dívkám povoleno řádné posluchačství na pražské technice, a tak se z hospitantky Milady Petříkové stala řádná studentka, která své studium ukončila v roce 1921 jako první československá promovaná architektka.

Dalším příkladem úspěšného studia žen na technice je Marie Tumlířová, jejíž cesta na vysokou školu byla velmi klikatá. Jako mladá dívka viděla svou budoucnost ve studiu na učitelském ústavu, které by jí alespoň částečně pomohlo ukojit její touhu po vzdělání. Po studiu na měšťanské škole ovšem odešla získat vzdělání do zahraničí, konkrétně do Lausanne na půl roční kurz francouzštiny. Po návratu složila státní zkoušku z francouzštiny a začala vyučovat na soukromém učitelském ústavu v Kladně v letech 1911-1912.¹²⁴ Místo jazyků jí ovšem přitahovaly technické obory. Proto se ve dvaceti osmi letech připravila na složení maturitní zkoušky na chlapeckém gymnáziu ve Vršovicích, a poté se přihlásila ke studiu na pražskou techniku, kde si vybrala zemědělský obor. Studium započala na sklonku první světové války a v roce 1921 promovala na inženýrku.¹²⁵ Své studium přesto neukončila, a ještě téhož roku získala jako první žena ve střední Evropě titul doktorka technických věd.¹²⁶ Vědeckou kariéru započala ještě během studií, kdy dva roky pracovala jako asistentka na katedře anatomie a fyziologie domácích zvířat a bakteriologie Vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství. Přesto se po ukončení studia vědecké kariéry

¹²² MARTÍNKOVÁ, Magdalena. *První česká architektka Milada Petříková – Pavlíková*. Praha, 2010. Bakalářská práce. Karlova univerzita, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Eva Novotná. str. 20

¹²³ Tamtéž, str. 20

¹²⁴ UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, c2008. ISBN 978-80-254-3002-6. str. 37

¹²⁵ Tamtéž, str. 38

¹²⁶ Tamtéž, str. 38

vzdala a nastoupila na ministerstvo školství a osvěty, kde se zabývala vzděláváním dalších generací.

Dalším oborem, kterému se ženy chtěly věnovat, byla farmacie. Tento obor byl zastoupen jak na německé pražské univerzitě, tak na české. První ženy obor farmaceutiky absolvovaly v roce 1908 na německé a v roce 1909 na české univerzitě.¹²⁷ Přesto žila ve Spojených státech amerických Češka, jež získala lékárnický diplom o mnoho let dříve. Marie Blahníková vystudovala obor lékárnictví ve Spojených státech amerických, kde získala diplom na College of Pharmacy v Chicagu.¹²⁸ Marie Blahníková se provdala za lékárníka Vavřince Blahníka, jenž si zařídil lékárnou ve svém domě v Chicagu. Po jeho smrti v roce 1888 se chodu lékárny ujala jeho žena.¹²⁹ V českých končinách byla považována za velmi činnou americkou Češku, která se zajímá o dění ve své domovině, z toho důvodu byla společně s Františkou Gregorovou, Josefou Humpal-Zemanovou, Klementinou Novákovou a dalšími americkými Češkami jmenována do „Advisory Council“ Kongresu žen, který se konal na světové výstavě v Chicagu.¹³⁰ V roce 1905 se ve Vídni konala promoce první české magistry farmacie Bedřišky Scheintové, jež získala vzdělání v dané oblasti na vídeňské univerzitě.¹³¹ První žena, která vystudovala v Praze na Karlo-Ferdinandově univerzitě farmacii, byla Elsa Fantová. Podle dobového tisku, který o jejím studiu píše v roce 1906, Elsa Fantová podstoupila zkoušky z farmacie již toho roku.¹³² Jednalo se o tyrocinální zkoušku u Hlavního grémia v Praze, kterou podstoupila po tříleté praxi v lékárně svého otce a po níž absolvovala dva roky studia na německé univerzitě v Praze.¹³³ Na Přírodovědecké fakultě německé univerzity v Praze je pak záznam z 1. a 3. června 1908 o Elsiných

¹²⁷ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 90

¹²⁸ *Časopis českého lékárnictva*. 17. 1898.

¹²⁹ HABENICHT, Jan. *Z pamětí českého lékaře: příspěvek k dějinám Čechů amerických*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1897.

¹³⁰ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. 21. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1893.

¹³¹ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. 33. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1905.

¹³² *Ženský svět: List paní a dívek*. 10. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1906.

¹³³ HLADÍK, Jaroslav, Václav RUSEK a Jan HALLA. *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*. Čes. Budějovice: Kraj. ústav nár. zdraví, 1980. str. 279

rigorózních zkouškách.¹³⁴ Farmacie byla v Elsině rodině tradicí. Její rodina provozovala lékárnu v domě U Bílého jednorožce a Elsin otec Max Fant proslul jako vynálezce Fantovy misky. Na české univerzitě vystudovala obor farmacie absolventka brněnské Vesny Růžena Kroutilová v roce 1909. Na univerzitu nastoupila v roce 1907 po tříleté praxi v Blansku a po složení tyrocinální zkoušky před Hlavním grémiem v Brně.¹³⁵ O jejím úspěchu se zmiňují i noviny zaměřené na ženské čtenářstvo *Ženský svět*.¹³⁶ Růžena Kroutilová se po zkouškách stala aspirantkou lékárnictví ve Valašském Meziříčí.¹³⁷

Jedna fakulta po druhé, obor po oboru se postupně otevíraly ženám. Výjimkou byla výše zmíněná technika a právnická fakulta, jež ženy jako řádné studentky nepřijímaly. Studium práv zůstalo ženám zakázáno až do pádu habsburské monarchie. Právnická fakulta žádala c. k. ministerstvo kultu a vyučování o možnost studia žen od roku 1900. Samotné představenstvo právnické fakulty mělo ke studiu žen rozdílná stanoviska. Jedním z odpůrců připuštění žen na práva byl profesor Emil Ott, jenž tvrdil, že vystudovat práva ženám není ku prospěchu, neboť by stejně neměly oprávnění vykonávat praktické právní povolání.¹³⁸ Dalším bodem diskuse byl všeobecný názor společnosti, zda žena není příliš citlivá a nerozvážná pro právo. Proti tomuto názoru na ženy bojovaly již studentky medicíny, kde se také ozývaly hlasy proti jejich studiu. I přes negativní názory profesora Otty se podařilo pokrokově smýšlejícím profesorům právnické fakulty prosadit návrh, aby ženy směly nastupovat k řádnému studiu a věnovat se právu.¹³⁹ Vedení právnické fakulty rozhodlo doporučit c. k. Ministerstvu kultu a vyučování přijímání žen k řádnému studiu. Ministerstvo se ovšem rozhodlo nepřihlížet k postoji fakulty a ženám studium práv neumožnilo. Po osmi letech v roce 1908 se několik maturantek odhodlalo podat žádost ke studiu na právnickou fakultu. Vedení fakulty jejich krok vítalo, ale sama univerzita o jejich přijetí rozhodnout

¹³⁴ *Studenti pražských univerzit 1882-1945* [online]. Praha [cit. 2021-03-22]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1411613260995777/49/?lang=cs>

¹³⁵ HLADÍK, Jaroslav, Václav RUSEK a Jan HALLA. *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*. Čes. Budějovice: Kraj. ústav nár. zdraví, 1980. str. 279

¹³⁶ *Ženský svět: List paní a dívek*. 12. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1908.

¹³⁷ Tamtéž

¹³⁸ VALENTOVÁ, Vendula. *Působení českých žen v právnických profesích v ČSR letech 1918-1938*. Praha, 2010. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Jan Kuklík. str. 38

¹³⁹ Tamtéž, str. 39

nemohla. Fakulta tedy poslala žádosti dvou uchazeček, Vlasty Baštýřové a Leonory Slámové¹⁴⁰, na c. k. Ministerstvo kultu a vyučování.¹⁴¹ Naneštěstí ministerstvo i tyto žádosti zamítlo a ženám povolilo pouze hospitování. Hospitantky se na fakultě zapisovaly již od vydání ministerského nařízení z roku 1878, ale bez vidiny budoucího řádného studia postupně přecházely na jiné fakulty, které umožňovaly studium ukončené diplomem. V roce 1914 se o studium na právnické fakultě pokoušela další žena, Lada Prágrová.¹⁴² Ovšem i její žádost byla ministerstvem zamítnuta. Habsburská monarchie se obecně ke studiu žen na vysokých školách stavěla negativně. Přestože postupně začala uvolňovat pravidla pro ženské studium, právnická fakulta Karlo-Ferdinandovy univerzity zůstala ženám uzavřená. Po vzniku Československa vydalo děkanství právnické fakulty Univerzity Karlovy vyhlášku s datem 14. 11. 1918, ve které opravňovalo ženy ke studiu práv. V akademickém roce 1918/1919 se ke studiu zapsalo třicet¹⁴³ žen.¹⁴⁴ Vedení právnické fakulty reagovalo na novou situaci v nově ustanovené Československé republice velmi rychle. Již v říjnu roku 1918 se sešla schůzce profesorského sboru, která mimo jiné projednala i otázku ženského studia práv. Z této schůze vzešel návrh, který umožňoval přijetí žen na právnickou fakultu za stejných podmínek, jež platily pro muže.¹⁴⁵ K tomuto návrhu se posléze připojily i další univerzity v tehdejším Československu, Masarykova univerzita v Brně, Komenského univerzita v Bratislavě i německá univerzita v Praze.¹⁴⁶ Přestože Právnická fakulta Karlovy univerzity usilovala o řádné studium žen již od roku 1900, první studentky se na fakultě setkávaly také s nenávisťnými postoji ze strany studentů i některých pedagogů. Z toho důvodu rostl podíl žen na studiích jen pomalu. Přesto v roce 1922 přivítali čeští právníci do

¹⁴⁰ Obě uchazečky složily maturitní zkoušku na dívčím gymnáziu Minerva.

¹⁴¹ VALENTOVÁ, Vendula. *Působení českých žen v právnických profesích v ČSR letech 1918-1938*. Praha, 2010. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Jan Kuklík. str. 39

¹⁴² Tamtéž, str. 40

¹⁴³ Mgr. et Mgr. Vendula Valentová ve své rigorózní práci uvádí vyšší počet přihlášených řádných studentek oproti publikaci PhDr. Jaroslavy Hoffmannové, konkrétně osmdesát. Své tvrzení opírá o Národní archiv a fond Ministerstva školství a národní osvěty, karton 342.

¹⁴⁴ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 97

¹⁴⁵ VALENTOVÁ, Vendula. *Působení českých žen v právnických profesích v ČSR letech 1918-1938*. Praha, 2010. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Jan Kuklík. str. 49

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 49

svých řad první promovanou českou právničku Andělu Kozákovou. Její promoce se konala těsně před Vánoci 19. prosince 1922.¹⁴⁷

Úspěchy žen na vysokých školách v Čechách byly nepopíratelné. Studentky a jejich podporovatelé se několik dekád ustavičně snažili o zpřístupnění vyššího vzdělání ženám. Jejich argumenty byly nakonec vyslyšeny společností i vládou Rakouského císařství a pozdější Československou republikou. Nesmíme ovšem zapomínat, že bez příkladů studia žen v cizích zemích by se cíle dosahovalo po dlouhou dobu. Tyto ženy dokazovaly nejen rakouské vládě, ale celému světu, že ženy jsou si v inteligenci rovny s muži a mohou tak dosáhnout stejných studijních výsledků. Tyto ženy pak ušlapaly cestu svým následovnicím, kterým bylo umožněno studovat i na českých vysokých školách. Jako příklad jedné z těchto dam uvádím cestu Bohuslavy Keckové za jejím snem stát se lékařkou.

Bohuslava Kecková absolvovala vyšší dívčí školu. Její touha po vyšším vzdělání byla velmi silná, a proto přesvědčila svého otce, aby jí najal soukromého učitele, jenž by jí doučil gymnaziálním předmětům nutným ke složení maturitní zkoušky. Díky tomu si po čtyřech letech mohla zažádat o možnost složit maturitní zkoušku. To se jí splnilo v roce 1874, kdy úspěšně odmaturovala na Malostranském gymnáziu. Díky své pili se stala první Češkou s maturitním diplomem. Po tomto úspěchu se Kecková rozhodla pro studium medicíny na univerzitě v Curychu. Během studií podstoupila dvouletou praxi, při níž asistovala profesorovi Edmundu Roseovi na chirurgickém oddělení a též u profesora Huguenina na oddělení vnitřních nemocí. Vedle odborné praxe také pracovala na disertační práci s názvem *O řezu průdušnice při nádorech na krku*. Doktorát získala v roce 1880 a stala se tak první českou lékařkou. Během studií se též seznámila s Annou Bayerovou, která byla dva roky její spolužačkou v Curychu, ovšem kvůli finančním problémům bylo její studium prodlouženo, proto nepromovala ve stejný rok jako Bohuslava Kecková.

Velkým úspěchem se stala promoce první doktorky na české univerzitě Marie Zdeňky Baborové v oboru zoologie. Promovala 17. června 1901 za účasti odborné i laické veřejnosti. Jako první vysokoškolsky vzdělaná žena byla den před promocí představena císaři Františku

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 49

Josefovi I., jenž v té době prodléval v Praze.¹⁴⁸ Za několik měsíců, 13. listopadu 1901 následovala doktorku Baborovou druhá doktorka filozofie, Marie Fabiánová, jež promovala jako první žena v oboru matematiky.¹⁴⁹ Po dvou letech v roce 1903 následovaly promoce dalších doktorek filozofie v několika dalších oborech. V oboru historie jako první žena promovala dcera prvního československého prezidenta Alice Masaryková, na klasické filologii Olga Šrámková a na botanice Marie Opolecká.¹⁵⁰ Postupem doby ženy přesvědčily akademické prostředí o svém vzdělání, odhodlanosti a pili a bylo jim umožněno věnovat se akademické kariéře. Pokrokovou se stala v tomto bodě lékařská fakulta, která umožnila Boženě Nevšímalové stát se první ženskou asistentkou na české lékařské fakultě v roce 1909. Následovala filozofická fakulta, kde se Anna Kolářová jako první žena stala ještě během svých studií na historii pomocnou vědeckou silou v Zemském archivu království Českého v letech 1910-1911.¹⁵¹

¹⁴⁸ HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. str. 79

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 79

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 84

¹⁵¹ Tamtéž, str. 91-92

6 Honzákoví z Kopidlna

Sestry Honzákovy jsou dobovou ukázkou žen, které toužily po vzdělání, a i přes překážky si za ním šly. Rodina Honzákových podporovala všechny své děti, ať už chtěly studovat a pracovat jako Anna a Albína či založit rodinu jako nejstarší dcera Marie. Soudržnost rodiny byla na složité cestě za studii důležitou podporou nejen pro Annu a Albínu, ale i pro jejich bratry, kteří se též rozhodli pro univerzitní vzdělání. Množství dochovaných písemností, jež se dochovaly díky Anně a Albíně, je cenným materiálem pro studium ženského vzdělávání a může podat ucelený obraz jedné rodiny, ve které se vědomosti velmi ctily. V této kapitole je představena nejen celá rodina, ale především se v podkapitolách čtenář seznámí s osudy první české lékařky z Univerzity Karlovy, Anny Honzákové, a s její sestrou Albínou, jež se stala pedagožkou, blízkou spolupracovnicí a přítelkyní senátorky Františky Plamínkové. Albína Honzáková byla nejen pedagožkou, ale zabývala se i výchovou a feminismem, proto se jejími názory na tato témata zabývají samostatné podkapitoly.

Albína Honzáková sepsala své paměti po ukončení své učitelské kariéry a zachovala tak budoucím generacím obrázek jedné rodiny, která si vzdělání vážila mnohem více než bohatství. Jan Honzák, otec Albíny, se seznámil se svou budoucí ženou poměrně zajímavě. V Jičíně na náměstí potkal dvě krásné dívky a nesměle je následoval k jejich domovu, k Bílému mlýnu u Jičina. K mlynáři chodil tak dlouho, až si jednu z jeho dcer, Annu, odvedl jako svou ženu. Společně se usadili v Kopidlně, kde Jan pracoval jako lékař. Dům, ve kterém založili rodinu měl prostorný dvůr a ovocnou zahradu. Sousedil s anglickým parkem a hrází rybníka. Honzákovým byli k ruce také pomocnice Frantína a Anežka a kočí Honza a Pepík.¹⁵² Manželé spolu měli celkem šest dětí, které se rozhodli vychovávat v úctě ke vzdělání a umění. Podle Albíniých vzpomínek měl otec velmi příjemný hlas a občas zpíval při mši v místním kostele, kam do sboru docházela také Albína a její bratr Bedřich. V roce 1889 však Jan Honzák zemřel a rodina přemýšlela nad svou další existencí. Matka se rozhodla přesunout rodinu do Prahy, aby měly děti blízko ke kvalitním školám. Honzákoví tedy pronajali pole, zorganizovali dražbu nepotřebných věcí, prodali dobytek a z utržených

¹⁵² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 1

peněz si pronajali v Praze byt i se služebnou. Stěhování proběhlo 10. 9. 1889 za přítomnosti blízkých přátel z Kopidlna.

Život v Praze byl pro intelektuálně založenou a společenskou rodinu poměrně příjemný. Finanční rezerva z prodeje kopidlenského majetku rodinu zajistila na několik let a dala možnost dětem studovat nejen na střední, ale i na vysoké škole. Vedle Honzákových bydlela Marie Engelmülerová, jež vzpomínala na starší dívky, Annu a Albínu, které potkávala na cestě do Minervy. Obě sestry v černých sukních a bíločerných blůžkách každé ráno vyrážely za vzděláním na gymnázium.¹⁵³

Bratr Bedřich nastoupil na studia medicíny jako jeho otec a odpromoval v roce 1895. Poté se stal klinickým asistentem u doktora K. Maydla. Kariéra Bedřicha Honzáka se rozvíjela velmi rychle a už roce 1906 byl jmenován primářem chirurgie v nemocnici v Hradci Králové. Při válečném konfliktu na Balkáně odešel jako dobrovolník na bulharskou frontu léčit raněné vojáky. Jeho odchod nesli těžce nejen Honzákovi, ale také jeho manželka. Po svém návratu se znovu vrátil do vedení hradecké nemocnice, kterou začal modernizovat a přebudovávat ji i organizačně. Ve 20. letech už nebyl primářem celé nemocnice, ale po jejím rozdělení na jednotlivá nemocniční oddělení, se stal primářem chirurgie, gynekologie a porodnictví. Nemocnici v Hradci Králové doktor Honzák nechal i stavebně upravit, rozšířit a na její prohlídku se přijel podívat i tehdejší československý prezident T. G. Masaryk. Bedřich Honzák se také zajímal o vědecký pokrok ve svém oboru a dopisoval do *Časopisu českých lékařů* a pracoval na překladech lékařských učebnic. Zemřel v roce 1933 jako ctěný občan Hradce Králové, do jehož podoby přispěl zakázkou na obytný dům na náměstí¹⁵⁴ a přestavbou zdejší nemocnice.

Další ze sourozenců Honzákových, Emil Honzák, rodinu předčasně opustil, když jako student práv zemřel na tuberkulózu. Zbylí dva sourozenci, Marie a Jan, se na akademickou dráhu nevydali. Jan pokračoval v odkazu svého dědy a vyučil se mlynářem a Marie se provdala za tábořského lékaře Josefa Pavlíka. Narodily se jim dvě dcery, Milada a Libuše.

¹⁵³ Literární archiv Památníků národního písemnictví, Honzáková, Anna, kart. 2, inv. č. 104-105.

ENGELMÜLEROVÁ, Marie. str. 1

¹⁵⁴ Dům Bedřicha Honzáka stojí na Náměstí 5. května v Hradci Králové a jeho stavbou byl pověřený manželský pár Theodor a Milada Petříkovi. Dům byl postaven mezi lety 1931-1932 jako činžovní dům. Milada Petříková, rozená Pavlíková, byla neteří doktora Honzáka. Její matkou byla Marie Honzáková, manželka doktora Josefa Pavlíka z Tábora.

Obě se staly významnými osobnostmi ve svých oborech. Milada vystudovala architekturu a pracovala v tandemu se svým manželem Theodorem Petříkem a Libuše Paserová-Pavlíková se stala známou operní pěvkyní.

V pozůstalosti Albíny Honzákové zůstala zachována krátká povídka s názvem *Bliženci* o služebné Fanynce, jejím muži Antonínu Štefanovi a dvojčatech, která spolu měli. Sourozenci Anna a Lukáš přišli na svět při předčasném porodu o celé dva měsíce dříve a podle vyprávění Albíny Honzákové je její sestra lékařka „dopékala“¹⁵⁵ u vyhřátých kamen. Ve své bytě na Moráni, kde Anna bydlela i se svou sestrou Albínou a matkou, se mladá lékařka postarala o potomky své služebné, kteří u ní vyrostli. „Anna H. uměla udělat domov,“¹⁵⁶ tak na svou sestru vzpomíná v povídce Albína Honzáková. Dětem se Anna věnovala především po stránce vzdělání. Pomáhala jim s matematikou, geometrií a úlohami z účetnictví, jež malá Anička nosila domů z obchodní školy. Lukáš vykazoval výtvarný talent a vyučil se tedy malířem. Anna Štefanová se po dokončení studií nechala zaměstnat jako úřednice v archivu ministerstva vnitra. Matka dvojčat onemocněla souchotinami a bylo potřeba se o její zdraví postarat. Doktorka Honzáková ji proto na své útraty několikrát poslala do sanatorií ve Strakoniciích a Tatrách. Doktorka Honzáková nebyla nikdy provdána a neměla vlastní děti. Ze vzpomínek její sestry je ale patrné, že oplývala mateřským citem a péčí, které nesobecky věnovala cizím dětem, jež vychovala jako své vlastní.

¹⁵⁵ HONZÁKOVÁ, Albína. *Bliženci*, 1911, str. 1

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 3

6.1 Anna Honzáková: cesta za vzděláním

Rodina Honzákových měla ke vzdělání více než kladný vztah. Přestože jejich finanční poměry nebyly vzhledem k početnosti potomků příliš závratné, neváhali rodiče investovat do vzdělání všech svých dětí, a to nejen synů, ale i dcer. Své nejstarší dceři Anně chtěli manželé Honzákovi dopřát studium lékařství dokonce ve vzdáleném Švýcarsku a podpořit tak Annin sen o nezávislém životě a životním poslání. Anna chtěla být již od dětství samostatná a proniknout k samému jádru věci. Byla velmi pracovitá nejen ve škole, ale také v domácnosti a na zahradě. Zájem o medicínu v ní probudil její otec, kterému často pomáhala v ordinaci.¹⁵⁷ Po smrti otce se finanční situace rodiny velmi rapidně zhoršila. Rodina přišla o pravidelné finanční prostředky otce. Děti se snažily svou ovdovělou matku podpořit v tíživé situaci a mnohé z nich se tak vzdaly vlastních snů o budoucí kariéře. Sama Anna se smířila s povoláním učitelky a podřídila mu studia. Matka se ale rozhodla umožnit svým dětem studia, a proto pronajala pozemek v Kopidlně a zbytek tamějšího majetku rozprodala. Z utržených peněz zajistila bydlení v Praze a potřebné finance na studia svých dětí. Po přestěhování do Prahy se Anně naskytla příležitost vyslechnout si osvědčené feministické názory Karolíny Světlé. V r. 1889 byla v Měšťanské besedě pořádána přednáška Elišky Krásnohorské o ženském studiu v cizině. Na mladou, zvědavou Annu mělo setkání s Krásnohorskou značný vliv, a tak se s matkou rozhodly, že Anna nastoupí na Minervu. Stalo se tak v září v r. 1890, přičemž Anna defacto nastoupila do první třídy nově zbudovaného dívčího gymnázia. Annina spolužačka, Olga Fišerová Šrámková, vzpomíná na moment, kdy si poprvé všimla své nové spolužačky. Bylo to hned při slavnostním zahájení vyučování, jež zahájila Eliška Krásnohorská. Anna stála vzpřímeně s tmavými vlasy v copánku a od ostatních dívek se lišila vážnou a soustředěnou povahou.¹⁵⁸ Jiná Annina spolužačka, Božena Jiráňková, vzpomíná na její milý úsměv, ale také na malou dávku odtažitosti, kterou měla ke spolužačkám, s nimž se nezapojovala do bujarého veselí o přestávkách a ani s žádnou dívkou za třídy nenavázala důvěrné přátelství.¹⁵⁹ Studium v inspirativním prostředí Minervy

¹⁵⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 1

¹⁵⁸ Literární archiv Památníků národního písemnictví, Honzáková, Anna, kart. 2, inv. č. 106-108.

FIŠEROVÁ-ŠRÁMKOVÁ, Olga. str. 2

¹⁵⁹ Literární archiv Památníků národního písemnictví, Honzáková, Anna, kart. 2, inv. č. 113. JIRÁNKOVÁ, Božena: *Ze studijních let*. str. 2

podnítilo v Anně znovu sen o studiu medicíny. Tomuto rozhodnutí dopomohla i příhoda, která Anně dala první zkušenost s medicínou. Když Anna navštěvovala v Minervě sextu, dostala jedna její spolužačka při hodině přírodopisu epileptický záchvat. Profesor Klapálek se domníval, že studentce zaskočilo sousto, ovšem Anna poznala, že jde o vážnější problém.¹⁶⁰ Dívka si při záchvatu zaklínala hlavu pod lavicí a Anna jí duchapřítomně vytáhla a položila jí ke dveřím. Tam ji zajistila do polohy, jež zabraňuje zadušení. Tento čin nezůstal bez povšimnutí představenstva školy. Od počátku středoškolského studia se Anna cílevědomě připravovala na povolání lékařky.

Během studií na Minervě absolvovaly sestry Honzákovy také hodiny v tanečním kurzu slečny Peigertové na Vinohradech. Stejně jako dnes bylo i tehdy absolvování tanečních kurzů považováno za důležitou součást všeobecného vzdělání zaměřujícího se na společenskou etiku. Podle vzpomínek Albíny Honzákové šlo o „společenský kodex doby“.¹⁶¹ Pro finančně zatíženou rodinu šlo o mimořádné peněžní výdaje, proto se sestry zúčastnily pouze prodloužené, ale na závěrečný ples již nešly. Na ples by musely mít novou večerní róbu, což bylo velmi finančně nákladné a rodina své peníze používala především na vzdělání. Je velmi zajímavé, jak sestry Honzákovy na samotný průběh tanečních pohlížely. Kladly si otázku, proč na začátku lekce jsou chlapci vyzváni, aby se zadali, a dívky jen nervózně čekají, zda si pro ně některý z chlapců přijde. Anna se proto ptala, proč si nemohou dívky chlapce vybrat samy?

Ačkoli Minerva dopřála svým studentkám velmi kvalitní vzdělání, jako dívčí škola neměla pravomoc pořádat závěrečnou maturitní zkoušku. Jediná možnost, jak dívka mohla získat maturitu, bylo požádat o připuštění ke zkoušce na chlapeckém gymnáziu. Touto cestou se vydala i Anna a maturitní zkoušku složila z přírodopisu, filozofie a náboženství.¹⁶² Rodina Honzákových mohla slavit. Anně se podařilo to, co málo ostatním dívkám, získala úplné středoškolské vzdělání zakončené maturitní zkouškou. K Annině nelibosti však na vysvědčení chyběla klausule opravňující ke vstupu na univerzitu. Z toho důvodu Anna a další dvě dívky zažádaly o hospitace na lékařské fakultě. Tehdejší ředitel Minervy, František

¹⁶⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 5

¹⁶¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130

¹⁶² V Annině maturitní komisi zasedal i známý český spisovatel a pedagog Zikmund Winter.

Prusík, společně s Eliškou Krásnohorskou podnikl návštěvy u jednotlivých profesorů univerzity, aby před nimi obhájil právo svých studentek na vysokoškolské vzdělání. Prusík tak chtěl přesvědčit ony profesory, aby na následném sezení akademického senátu souhlasili s hospitováním studentek na univerzitních přednáškách na filozofické i lékařské fakultě. Dne 21. března 1895 se ředitel Prusík, Eliška Krásnohorská a rektor univerzity dr. Arnold Spin sešli k rozhovoru nad osudem sedmi studentek, které měly v budoucnu hospitovat. Podle údajů z kroniky Minervy navštívil ředitel Prusík ve dnech 23., 24. a 25. března celkem dvacet šest profesorů, jež se snažil přesvědčit o nutnosti dovolit ženám studium na vysoké škole. Krásnohorská si dala za cíl dostat své svěřenkyňe na univerzitu a o svých pokrocích je spravovala pomocí dopisů. Jak je patrné z osobního archivu Anny Honzákové, Krásnohorská byla s dívkami v písemném kontaktu, ale také se s nimi scházela, aby společně promyslely další kroky. I přes snahu ředitele Minervy a Elišky Krásnohorské nebyly dívky k hospitacím na české lékařské fakultě připuštěny. Důvody tohoto rozhodnutí byly různé, např. několik profesorů z medicíny vyslovilo obavy, aby se studenti při hodinách anatomie nechovali vůči dívkám nevhodně. Jmenovitě Jan Jánošík, profesor Univerzity Karlovy, tehdy argumentoval nedostatkem míst v posluchárně.¹⁶³

Anna a její kolegyně měly nakonec větší štěstí u německé části univerzity. Profesor Carl Rabl, který tehdy stál v čele německé lékařské fakulty, byl podporovatelem ženského studia¹⁶⁴ a dívky nechal na přednášky docházet (hospitovat). S českou částí univerzity však Anna a její kolegyně dále spolupracovaly. Filozofická fakulta nechala dívky navštěvovat přírodovědné přednášky pro mediky. Zahájení studia na německé lékařské fakultě bylo pro dívky spojeno s řadou problémů. Přestože jim hospitace vedení fakulty povolilo, musely studentky žádat každého profesora, aby je pustil na své přednášky. Kromě toho se setkávaly i s nepřátelským chováním od svých nových kolegů. Anna Honzáková vzpomínala na jednu obzvlášť nepříjemnou událost,¹⁶⁵ kdy před první přednáškou semestru začali dva či tři studenti mezi sebou rozhovor v češtině, což bylo považováno za provokaci proti Němcům, dívky do svého rozhovoru přijali a tvářili se přátelsky. Po pár dnech byly však dívky

¹⁶³ Prof. Jánošík nebyl podporovatelem ženských studií, proto se můžeme domnívat, že šlo pouze o výmluvu, proč dívky k hospitacím nepřipustit.

¹⁶⁴ S ženským studiem medicíny měl prof. Rabl zkušenosti ze Švýcarska.

¹⁶⁵ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 69

předvolány před prof. Rabla, u něhož zjistily, že dotyční studenti si stěžovali, že studentky provokují na německé půdě českým jazykem. Anna a její kolegyně se sice před profesorem obhájily, ale byly varovány, že se do takových situací mohou dostat kdykoli znovu. Anna si z této situace vzala ponaučení a chápala ji jako signál, že je mohou kdykoli vyhostit ze studií a jejich akademická budoucnost je tak stále nejistá.

Od r. 1897 pouštěla česká lékařská fakulta k hospitačnímu studiu ženy. Anna a její kolegyně přestoupily na českou fakultu po dvou letech studia na německé lékařské fakultě. Anna byla připuštěna na přednášky prof. Thomayera, který se ovšem nestavěl k lékařkám kladně, naopak otevřeně prohlásil, že žena nemůže vykonávat lékařské povolání, protože na tuto profesi nemá dostatek fyzických sil. Profesor Thomayer si ze svých studentů vždy po třech měsících vybral sedm tzv. švábů, které bral k vyšetřování poliklinických pacientů, ovšem studentky do této elitní skupinky neměly přístup. Thomayer se obával reakcí svých pacientů, o které nechtěl přijít. Přesto se lze domnívat, že k Anně určité sympatie měl, soudě podle jeho vyjádření, že se na Annu dívá „jako na Honzáka v sukních.“¹⁶⁶ Anna tak pravděpodobně prof. Thomayerovi dokázala, že profesi lékaře může zdatně zastávat i žena. Na české lékařské fakultě se studentky znovu setkaly s nepřátelským přijetím od studentů. Například Spolek českých mediků se otevřeně stavěl proti lékařkám a ženskému studiu.

I přes značné potíže studentky pokračovaly v hospitačních návštěvách přednášek, ale všechny si dobře uvědomovaly, že tento způsob studia jim nedovoloval složit rigorózní zkoušky. Anna tak písemnou formou žádala Vídeň o povolení docházet na fakultu jako řádná studentka medicíny. Její žádost byla ovšem několikrát zamítnuta.¹⁶⁷ Anna byla ale stále optimistická a podle vzpomínek své sestry Albíny na odmítnutí ministerstva prohlásila: „Nic nevadí, za rok mne tu máte zas.“¹⁶⁸ Z toho důvodu se ve čtvrtém ročníku odhodlala k osobní návštěvě Ministerstva kultu a vyučování ve Vídni. Zde předložila znovu svou žádost o řádné

¹⁶⁶ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 70

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 72

¹⁶⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110. HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 3

studium společně s kolegyněmi Machovou a Novou.¹⁶⁹ Delegaci českých studentek vyjednal telegraficky audienci u ministra vyučování profesor Bělohoubek. Ministr ovšem dívky nepřijal a místo něho se studentkami jednal dvorský rada. Z rozhovoru s ním dívky pochopily, proč není jejich žádosti vyhověno. České studentky byly ve vzdělání napřed před Rakušankami. Pan rada se divil, že právě v Čechách se cítí potřeba po lékařkách. Studentkám bylo navrženo, ať odjedou studovat do Švýcarska, ovšem na to Anna Honzáková odpověděla, že na studium v cizině nemají studentky dostatek financí a pro samotný stát je také výhodnější, když peníze vložené do studia zůstanou v Rakouském císařství.¹⁷⁰ Studentky se poté dočkaly přijetí u sekčního šéfa, rytíře Hartela, jenž je vyslechl a postavil se za jejich žádost slovy: „Nebojte se, když jsme vás nechali tak dlouho hospitovat, jest naší povinností umožnit vám dokončení vašich studií.“¹⁷¹ Jejich žádosti bylo nakonec opravdu vyhověno a dívky nastoupily 15. září 1900 k řádnému studiu medicíny.

Annino studium by se tak mohlo zdárně chýlit ke konci, ovšem při přestupu na řádné studium bylo studentkám uznáno pouze dvouleté hospitování. Přesto se Anna odhodlala podstoupit první rigorózní zkoušku. První zkoušku skládala na německé fakultě, což znamenalo, že se vše musí naučit v němčině. Anna předstoupila před zkušební komisi, v níž zasedl také profesor anatomie Rábl, jenž si Anny vážil a taktéž ona jeho. Jako první žena u rigorózní zkoušky cítila Anna, jak sama píše v Almanachu Minervy, velkou odpovědnost i za ostatní medičky a vysokoškolské studentky.¹⁷² Cítila, že zkouška první ženy musí být perfektní. Její sestra Albína Annu ve svých Pamětech cituje: „Připravovala jsem se ke zkouškám poctivě u vědomí velké odpovědnosti svého budoucího povolání a u vědomí odpovědnosti, kterou jsem jako první rigorosantka vůči všem budoucím medičkám a vůči celé pokrokové veřejnosti cítila.“¹⁷³ Na opakování před zkouškami si Anna připravovala obsáhlé výťahy

¹⁶⁹ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 72

¹⁷⁰ HONZÁKOVÁ, Albína: *Úsilí žen o vysokoškolské vzdělání*. 1936. str. 1

¹⁷¹ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 72

¹⁷² Tamtéž, str. 73

¹⁷³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, III. oddíl. str. 6

z české i německé odborné literatury, které také půjčovala svým kolegům.¹⁷⁴ Když při přípravě na zkoušky ležela mladá žena často celé dny v knihách, reagovala na to její matka slovy: „Ty tu ležíš v knihách, pachtíš se. Jdi se projít jako ostatní.“ Anna ale nechtěla promeškat žádnou chvíli ke studiu a matce odpovídala: „Ale matinko, já si to vynahradím, to budeme s Bedřichem chodit po túrách aspoň deset hodin denně.“¹⁷⁵

Anna v almanachu též vzpomíná na průběh své první závěrečné zkoušky na české lékařské fakultě.¹⁷⁶ Aula, kde se její zkouška konala, byla plná univerzitních pedagogů a studentů, kteří přišli především s očekáváním, že Anna zkoušku nezvládne a potvrdí tak názory většiny mužů, že žena na náročné vysokoškolské vzdělání, zvláště na studium medicíny, nemá vlohy. Ve zkušební komisi tehdy zasedl doktor Jánošík, autor učebnice anatomie a skeptik ohledně vysokoškolského studia žen. Jejich poslání viděl spíše v rolích matek a učitelek. Jeho názory zřejmě měly vliv na velké požadavky, které na Annu při zkoušení měl.¹⁷⁷ Anna ovšem dokázala doktoru Jánošíkovi i ostatním skeptikům, že žena může být lékařkou a od zkoušky odcházela s vynikajícím výsledkem. Jeden z Anniných zkoušejících se po její zkoušce nechal slyšet: „Jsem rád, že tolik studentů přišlo poslouchat, aspoň slyšeli, jak se má při rigorózu odpovídat.“¹⁷⁸ Další část rigorózních zkoušek skládala Anna před profesorem Pawlikem, jež byl považován za nejobávanějšího zkušebního komisaře. Anna věděla, že před ním musí obstát, a proto si nepředstavovala neúspěch. Anina sestra Albína ve své biografii o sestře píše, že byla Anna vždy pečlivě připravena na všechny zkoušky a nikdy nevyužila tzv. ženských zbraní, jako je pláč, koketerie apod. Raději se držela rodinného hesla: „Buď vlastní silou nebo nic, vše ostatní je nečestné.“¹⁷⁹ 10. března 1902 dokončila Anna Honzáková poslední rigorózní zkoušku a stala se tak první ženou, která vystudovala medicínu na Univerzitě Karlově. Splnila si tak nejen svůj velký sen stát se lékařkou, ale také dokázat Univerzitě Karlově, že odmítání lékařek je neodůvodněné.¹⁸⁰ Přesto se stále našli

¹⁷⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110. HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 4

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 4

¹⁷⁶ Jednalo se o tutéž zkoušku, kterou vykonala na německé fakultě, ale nebyla na české fakultě uznána.

¹⁷⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110. HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 4

¹⁷⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, III. oddíl, str. 6

¹⁷⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110. HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 6

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 4

tací, kteří lékařky nadále odmítali. Profesor Albert, vídeňský chirurg a propagátor českého kulturního života ve Vídni, se k tématu vyjádřil následovně: „Na mou kliniku žádná lékařka nesmí a kdyby přece jen se sem dostala, pak ustoupím z kliniky já.“¹⁸¹

První promoce české studentky Anny Honzákové na Lékařské fakultě Karlovy univerzity proběhla s vysokou účastí zvědavého publika 17. března 1902 ve slavnostním sálu Karolina na Ovocném trhu. Soupis významných osobností kulturního a intelektuálního života v Čechách, které se přišli na tuto jedinečnou promoci podívat, podávají Ženské listy v článku *První lékařská promoce ženská v Praze*.¹⁸² Mezi přihlížejícími nemohla chybět Eliška Krásnohorská, která byla velice pyšná na úspěch své studentky. K promoci Anně poslala i výtisk své Hájičky s věnováním. Dámy z výboru Minervy jí darovaly památeční prsten. Blahopřát přišel Anně i tehdejší ředitel z Minervy, profesor Prusík, rovněž pyšný na svou žačku. V publiku také seděly první české lékařky doktorky Kecková¹⁸³ a Bayerová, jež své medicínské vzdělání získaly na univerzitě ve Švýcarsku. Podle vzpomínek Albíny Honzákové bylo Karolinum tak plné zvědavých lidí, že obsadili všechny židle a zástupy přihlížejících musely po celou slavnost stát v zadní části slavnostního sálu. Promoce Anny Honzákové se tak stala významnou událostí pro nadšené podporovatele ženského vzdělávání. Výše zmíněný článek se k Annině promoci vyjadřuje jako k synonymu pro úspěch Minervy v jejím snažení o vyšší vzdělání žen. Ucelený popis Anniny promoce podal článek v Národních listech z 18. března 1902.¹⁸⁴ Promoce se účastnily deputace dam z několika ženských spolků. Děkan lékařské fakulty prof. Spina pronesl k Anně krátkou řeč: „Jste první žena, doktor lékařství na naší staroslavné univerzitě. Kéž, hodnost vaše jest vám odměnou i povzbuzením!“¹⁸⁵ Anna Honzáková rovněž pronesla krátký proslov, v němž děkovala Elišce Krásnohorské za založení dívčího gymnázia, také poděkovala všem profesorům z lékařské fakulty, rodičům a sourozencům. Tehdejší minervistky Anně popřály prostřednictvím Vlasty Vikové, která ve své řeči jasně vystihla důležitost Annina úspěchu pro celé další generace dívek: „Vaše vítězství, jehož jste dobyla svou promoci, není jen

¹⁸¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 5, inv. č. 110. HONZÁKOVÁ, Albína. *Poslání*. str. 6

¹⁸² První lékařská promoce ženská v Praze. *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1902, **30**(5), 90.

¹⁸³ Životopis MUDr. Keckové sepsala E. Krásnohorská v *Ženských listech*.

¹⁸⁴ *Národní listy*. 42. Praha, 1902. str. 2

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 2

vítězstvím vaším, ale nás všech, které studujeme a jimž jste byla po dlouhá léta své práce milovaným vzorem. Sledovaly jsme váš postup, dobře vědouce, že i nám razíte cestu, plna nadšení a síly, neschůdnými cestami, kudy žena u nás dosud nešla. Jsme šťastny, že vás můžeme ujistiti svou úctou a obdivem. Vaše práce i výsledek její budou nám zářiti do dnů i nocí našich studií. Děkujeme vám z celé duše, že ukazujete nám cíl svým vysoko vztyčeným praporem.“¹⁸⁶

I po ukončení studia se Anna dále zajímala o budoucnost stávajících a budoucích studentek středních škol. Jejím velkým snem bylo vydat se na akademickou dráhu, bádat a učit budoucí generace českých lékařů. Nakonec se z finančních důvodů rozhodla pro lékařskou praxi. Ke studentkám se ale neotočila zády a v roce 1909 se připojila ke skupině podporovatelů ženského vzdělávání, která usilovala o změnu klasického gymnázia Minerva v reálné gymnázium. Tato možnost se ovšem nezamlouvala zakladatelce Minervy, Elišce Krásnohorské, se kterou se Anna kvůli tomu dostala do sporu, jež trval několik let. Anna se stala též školní lékařkou na Minervě, kde byly zavedené pravidelné zdravotní prohlídky žaček, a starala se zde o tělesnou výchovu pořádáním nejrůznějších her.¹⁸⁷

Anna Honzáková se po absolvování lékařského studia stala elévkou u profesora Karla Maydla na chirurgii Všeobecné fakultní nemocnice v Praze 1. U Maydla našla mladá začínající lékařka zastání a možnost profesního růstu. Přesto se jako žena setkávala s nedůvěrou u kolegů i pacientů. Po smrti Maydla již Anna nenašla zkušeného lékaře, který by byl ochotný vzít pod svá křídla lékařku a ani žádná nemocnice, v níž Anna žádala o místo, nechtěla mladou lékařku přijmout. Společnost sice tolerovala studentky na univerzitě, ale jako k profesionálkám k nim stále ještě neměla důvěru. Nakonec se v roce 1903 stala elévkou u MUDr. Pawlíka na gynekologicko-porodnické klinice. Strávila tam celý rok a odešla od něj s následujícím hodnocením: „Slečna MUDr. Anna Honzáková byla v době od 1. 10. 1903 do 30. 9. 1904 zaměstnána na klinice gynekologicko-porodnické c. k. české univerzity pražské jako operační elévka s výsledkem výtečným. V zimním semestru byla denně přítomná ordinacím ambulantním. Svěřené nemocné byly ošetřovány se vzornou

¹⁸⁶ *Národní listy*. 42. Praha, 1902. str. 2

¹⁸⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Minerva, kart. 1, inv. č. 1441–1442. PETŘÍKOVÁ-PAVLÍKOVÁ, Milada. *K dějinám prvního dívčího gymnázia soukromé střední školy dívčí spolku Minervy v Praze*. Str. 16

svědomitostí. V letním semestru přešla na kliniku porodnickou. Zde obstarávala ve svých dnech služebních všechny běžné výkony porodnické, tak jmenovitě vyšetřování těhotných, vedení normálních porodů a ošetřování novorozenců.¹⁸⁸ Honzáková na klinice asistovala i při velkých operacích a sama pak provedla zdařile řadu gynekologických operativních zákroků.

Po těchto pracovních zkušenostech na poli státního zdravotnictví otevřela 16. února 1905 Anna Honzáková soukromou lékařskou praxi zaměřenou na gynekologii. Oznámení o nové soukromé praxi doktorky Honzákové bylo několikrát otištěno v *Ženských listech* i s ordinačními hodinami, dopoledne od 9 do 10 a odpoledne od 14 do 15 hodin.¹⁸⁹ Ve vlastní ordinaci mohla uplatňovat své ideály o poslání lékařky a zároveň zbavila matku finančních starostí. Ordinance sídlila v ulici Na Moráni a Honzáková ji zavřela až po dlouhých pětatřiceti letech. Anna byla jako lékařka gynekologie a porodnictví velmi šťastná. Měla radost, když při nebezpečném porodu zachránila matku i dítě. Jako lékařka studovala nejen fyziologii ženy, ale i její duši a sociologické prostředí. Své pacientky učila o správné životosprávě a důležitosti preventivního léčení. Pacientky v ní měly velkou oporu a s důvěrou se jí svěřovaly se svými problémy a starostmi.

Anniny osobní zkušenosti s negativním přístupem odborné i laické veřejnosti k ženám jako lékařkám zřejmě přispěly k jejímu profesnímu zaměření i aktivnímu působení na poli mnoha ženských organizací. Anna byla aktivní především ve Výboru pro volební právo žen a v Ženském klubu českém. V roce 1937 založila Fond Anny Honzákové – Hlaváčové pro stáří nebo nemoc práce neschopných žen.

Přestože se Anna Honzáková při studiích i následné praxi setkávala s překážkami, které musela pomocí své silné vůle překonat, můžeme říct, že cestu k vlastní lékařské praxi v Rakousku-Uhersku jí značně ulehčily dvě její předchůdkyně, doktorka Kecková a doktorka Bayerová.

Anna Bayerová, narozená v roce 1853 ve Vojtěchově u Mělníka, navštěvovala jako dítě obecnou školu v Jestřebicích a později měšťanskou školu v Mělníku. Její touha po vzdělání

¹⁸⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, II. oddíl, kapitola *Studium Anny Honzákové*, str. 6

¹⁸⁹ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých*. 34. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1906.

ji zavedla do Prahy na Vyšší dívčí školu. Pro dívku to v této době bylo nejvyšší vzdělání, kterého mohla dosáhnout. Anně tato míra vzdělání nepřišla dostatečná, a proto požádala Ministerstvo kultu a vyučování o možnost složit zkoušku z předmětů pro nižší gymnázium. Její žádosti bylo sice vyhověno a zkoušku složila na Akademickém gymnáziu, ale možnost složit také maturitní zkoušku nedostala. Rodinné finance Anně umožnily odejít na studia do Švýcarska a získat maturitní diplom. Ve Švýcarsku se po maturitě přihlásila na lékařskou fakultu na univerzitě v Curychu. Studium na tamější univerzitě bylo pro Anninu rodinu příliš drahé, proto Anna po dvou letech přešla na univerzitu v Bernu. Tíživá finanční situace rodiny nakonec Annu donutila na rok studium přerušit. Po obnovení studia začala Anna pracovat na své disertační práci na téma bílých a červených krvinek a hemoglobinu v krvi novorozenců. Dne 30. 11. 1881 získala doktorský diplom, ale lékařský diplom obdržela až v roce 1887, poté co složila závěrečnou státní zkoušku.

V době, kdy Anna Honzáková studovala první rok na Minervě, promovaly dvě české studentky na lékařské fakultě ve Švýcarsku. Anna Bayerová po promoci v roce 1891 praktikovala v Bernu. Pracovala také jako asistentka v Královské porodnici v Drážďanech a měla praxi pro chudší obyvatelstvo ve vesnici Teufen ve Švýcarsku. Také se postupně začala specializovat na léčbu plicních onemocnění, kterému se věnovala v Baden Badenu. Přesto se chtěla vrátit do Čech a praktikovat zde medicínu, ale vláda Rakouska-Uherska lékařům vystudovaným ve Švýcarsku neuznávala jejich diplomy, a tudíž jim nedovolila vykonávat na svém území lékařskou praxi. Změna přišla až v průběhu roku 1891, kdy rakouská vláda zjistila velký nedostatek lékařů v Bosně a Hercegovině. Císařství se tak otevřelo možnosti zaměstnávat i lékařky, které se měly především zabývat gynekologií a porodnictvím. Anna Bayerová poslala žádost o místo lékařky v Bosně a Hercegovině a bylo jí vyhověno. Stala se státní lékařkou pro Dolní Tulzu. Odjela na začátku roku 1892. Její první zastávkou za novou prací byla Vídeň. Zde proběhl její rozhovor s ministrem Kallayem o tom, jak si představuje práci lékařek v Bosně. Oba se shodli na hlavním úkolu – hygienická výchova žen a dívek. Po dlouhé cestě na východ byla Bayerová v Dolní Tulze mile uvítána. První tři měsíce bydlela u okresního lékaře Pullera, jenž jí seznámil s místními obyvateli. Pro Annu bylo za začátku problematické sžít se s tamním klimatem, což se také projevilo na jejím

zdraví. Dvakrát prodělala chřipku a jednu záškrť.¹⁹⁰ U svých pacientek byla Bayerová velmi oblíbená. Vysvětlovala jim, jak se šíří nákazy, a že jejich zvyk navštěvovat nemocné i s dětmi je nebezpečný. Svou činnost zaměřila i na místní děti, jež shledala podvyživenými.

V létě ve městě bez kanalizace cítila, že je její zdraví ohroženo, proto žádala o přeložení do Sarajeva. Byla sice přeložena, ale neměla štěstí na nadřízeného lékaře. Práci jí znesnadňoval a posílal jí do nejzapadlejších míst Bosny v nepříznivém počasí. Také ji místo vysílání k pacientkám začal zahrnovat kancelářskou prací. Když se proti němu ohradila, byla pokárána důtkou. Proti tomu se odvolala k ministru Kallayovi, který s ní souhlasil a důtku zrušil. Po tomto incidentu se vztahy na pracovišti ještě zhoršily. Tehdy zvažovala návrat do Švýcarska, kde ji chtěli znovu zaměstnat na klinice v Bernu. Nakonec se svého místa v Bosně opravdu vzdala a vrátila se do Čech. Později se o Bayerové vytvořily pomluvy, že z Bosny odešla kvůli nestálosti. Pravdou je, že nevráživost vůči lékařkám ze strany kolegů a nadřízených jí donutila ze země odejít. Její nástupkyní v Bosně se stala dřívější kolegyně ze Švýcarska, Bohuslava Kecková. V Sarajevu již panovaly lepší vztahy, proto tam Kecková zůstala celých osmnáct let, až do svého onemocnění. Nastoupila jako ženská lékařka v Bosně a Hercegovině v roce 1893. Šla ve stopách své předchůdkyně a snažila se svým pacientkám předat návyky zdravé životosprávy a učila je o správném ošetřování nemocných v domácnosti. Také se naučila chorvatsky a na tamější dívčí škole přednášela zdravotní výchovu. O situaci v Bosně informovala Kecková Čechy skrze články v Ženských listech a v Ladě. V roce 1896 byla jmenována zemskou lékařkou v Mostaru.

Po návratu do Čech Anna Bayerová stále nemohla vykonávat profesi lékařky, pokud by nesložila znovu všechny akademické zkoušky počínaje tou maturitní. Tuto podmínku Anna zavrhl a znovu odjela do Švýcarska, kde se opět věnovala plicním chorobám v několika sanatoriích. Bayerová se rozhodla založit vlastní sanatorium pro léčbu plicních onemocnění. Ona sama léčila a o chod sanatoria se starala její společnice. Naneštěstí jejich podnik zbankrotoval a Bayerová přišla o veškeré finance. Po tomto nezdaru odešla do Anglie pracovat jako soukromá ošetrovatelka. V roce 1909 se vrátila do Čech, kde se ze začátku

¹⁹⁰ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 52

živila jako soukromá učitelka němčiny. Později vyučovala zdravotní vědu na Městské dívčí průmyslové škole. V roce 1913 znovu podala žádost o povolení vykonávat lékařskou praxi v Rakousku-Uhersku a tentokrát jí bylo vyhověno. V šedesáti letech se tak mohla ujmout léčení obyvatel Čech. Během první světové války již byla zapojena jako lékařka do organizace Červeného kříže, již pomáhala po válce reorganizovat, a také působila v sokolském lazaretu na Žižkově.

Pokud srovnáme studijní i profesní cesty Anny Honzákové a Anny Bayerové, či Bohuslavy Keckové, je patrné o kolik více překážek musela o dvacet dva let starší Anna Bayerová při své cestě za medicínou překonat. Přestože získala vynikající lékařské vzdělání ve Švýcarsku, nemohla profesi vykonávat v Čechách ani v době, kdy již mladší Anna Honzáková praktikovala ve Všeobecné fakultní nemocnici v Praze u profesora Maydla, či již měla zařízenou vlastní ordinaci.

6.2 Albína Honzáková: studentská léta

Své vzdělání započali sourozenci Honzákovi v kopidlenské škole, kam docházeli chlapci i dívky do jedné třídy. Albína Honzáková vzpomíná na řídícího učitele Bedřicha Křídla, jenž byl přísným i laskavým učitelem svým svěřencům. Ve svých pamětech jeho osobnost popisuje pomocí příhody, jíž byla jednou z hlavních akterek. Stalo se to během vyučovací hodiny, kdy byla dětem zadána samostatná práce a Albínin spolužák, který svou práci dokončil dříve než ostatní, si krátkou chvíli krátil hrou s pružinkami. Jedna mu ovšem nešťastnou náhodou vystřelila přímo pod Albínino oko. Pan učitel Křídlo nejprve přísně pokáral onoho uličníka, a pak se velmi laskavě postaral o Albínino zranění a po škole ji odvedl přímo za jejím otcem, aby se ujistil, že její zranění nebude mít vážnější následky. Albína také s panem učitelem trávila čas i mimo školu, protože byl dirigentem místního kostelního sboru, kde zpívala a její bratr Bedřich hrál na housle. Zda měl pan učitel Křídlo vliv na Albíninu volbu povolání, není jisté, ona sama nic takového ve svých pamětech nepíše, ale i ona podle mnohých svědectví svých studentek, byla laskavou, avšak přísnou učitelkou.

Po přestěhování do Prahy nastoupila Albína stejně jako její starší sestra Anna na Minervu. Její vzpomínky na roky strávené na této vzdělávací instituci jsou plné vděčnosti ke všem kantorům, spolužačkám, a především k Elišce Krásnohorské. Albína ale vzpomíná i na veselou stránku docházky na Minervě. Stejně jako chlapci i dívky někdy dovedly tropit neplechu a na několik takových situací Albína vzpomíná ve svých *Pamětech*. Dívky často posuzovaly a kritizovaly oblečení svých učitelů, nachystaly na oblíbeného učitele kanadský žert, kdy namazaly okraj lavice inkoustem a čekaly, až se dotyčný profesor jako obvykle o danou lavici opře, nebo nenápadně vydávaly zvuky rušící vyučování.¹⁹¹ Kromě tohoto uličnictví měla Albína velmi ráda školní výlety do přírody, ale také do muzeí či na jiná odborná pracoviště. Po vyučování se vídala i s dívkami, které navštěvovaly měšťanku. Tyto dívky chodívaly na promenádu, do kurzu šití a učily se vařit či péct. Od nich si Albína vyslechla zpátečnický názor o tom, že pro dívky je zbytečné učit se skloňovat latinská slovíčka tak, jak to dělaly studentky Minervy.¹⁹² Po škole chodila Albína spolu se sestrou

¹⁹¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, kapitola Střípek z poháru uličnictví studentek na Minervě. str.1

¹⁹² Tamtéž, str. 1

Annou, dokud docházela na Minervu, domů pěšky a cesta jim zabrala okolo půl hodiny. Doma na ně čekala matinka, jež měla dokonalý přehled o tom, kdo v kolik musí odejít a kdy se vrátí.¹⁹³

Albína při vzpomínání na studentská léta též vzpomíná na prvního ředitele Minervy, profesora Valentu. Pamatuje si ho jako staříckého pána s uslzenýma očima, ale velmi ušlechtilého muže. Poslední rok na Minervě byl pro Albínu velmi náročný, neboť se rozhodla své studium zkrátit a spojit tak septimu i oktávu do jednoho ročníku.¹⁹⁴ Středoškolské vzdělání dokončila 15. července roku 1897 společně se spolužačkou z Minervy Marií Peigerovou. První část maturitní zkoušky, písemnou část, podstoupily obě dívky ve dnech 17. – 22. května. Jednalo se o zkoušky z češtiny, latiny a matematiky. Poslední, ústní zkouška z němčiny, byla naplánovaná na 15. července na c. k. Akademickém chlapeckém gymnáziu. Podle autora rubriky *Vyšší ženské studium a vědecká činnost žen* v periodiku *Ženský svět* dostaly studentky více otázek a byly hodnoceny přísněji než jejich kolegové.¹⁹⁵ Po maturitě na chlapeckém gymnáziu, kde ji mimo jiné z dějepisu zkoušel spisovatel Zikmund Winter, se Albína přihlásila ke studiu historie na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Vysokoškolské studium ovšem nebylo Albíninou první volbou. Po otci zdělila nádherný hlas a vášeň pro hudbu. I po přestěhování z Kopidlna zpívala ráda kdekoli a kdykoli. Užívala si obecenstvo, proto ráda zpívala svým spolužačkám na školních výletech.¹⁹⁶ Podařilo se jí i zazpívat záhřebské operní pěvkyni Boženě Puklové Elšlégrové, která se k jejímu výkonu vyjádřila slovy: „Máte zlato v hrdle.“¹⁹⁷ Albína toužila zpívat Miladu v Daliborovi a další ženské party v operách. Doma ovšem o svém snu mlčela, protože si dobře uvědomovala, jak je studium zpěvu finančně náročné a ona si příliš vážila matky, jež pro děti šetřila každý krejcar na jejich studium.¹⁹⁸

¹⁹³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1130. HONZÁKOVÁ, Albína. *Paměti*.

¹⁹⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 1

¹⁹⁵ *Vyšší ženské studium a vědecká činnost žen. Ženský svět: list paní a dívek českých*. Praha: Ústřední spolek českých žen, 1897, 1-2(15), 188-189.

¹⁹⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 6

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 6

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 6

Po prvním semestru se rozhodla z historie přestoupit na matematiku. Přes její obdiv k této analytické vědě nebyla matematika pro Albínu vhodnou volbou, proto v roce 1898 zažádala na právnické fakultě o mimořádné posluchačství a tehdejší děkan Jaromír Čelakovský její žádosti vyhověl. Zpočátku se setkávala s názory studentů, že žena nepochopí logiku práv a do poslucháren děvčata prostě nepustí.¹⁹⁹ Tak se i Albína setkala s nepřátelstvím kolegů na akademické půdě stejně jako její starší sestra Anna. Na první přednášce profesora Heyrovského o římském právu vešla Albína do plné přednáškové místnosti, kde všechno ztichlo. Pro studenty bylo šokující, že se práva chystá studovat dívka. Několik kolegů udělalo Albíně místo v první lavici, což považovala za pozitivní gesto. Sama chtěla sedět v první lavici, aby dala najevo, jak vážně studium práva bere. Po chvíli se ze zadní řady ozval jeden student s urážlivou poznámkou: „Slečno, přijďte si raději sednout ke mně na klín.“ Naštěstí se tato poznámka obešla bez reakce ostatních studentů a Albína se tak již do podobné situace nedostala.²⁰⁰ Naopak si svých kolegů vážila a české studenty považovala za gentlemany.²⁰¹

Studium práv nakonec Albínu neuspokojovalo tak, jak si představovala. Podle svých slov je považovala za příliš abstraktní a toužila po životě a umění.²⁰² Z toho důvodu se vrátila zpět na historii. Její návrat komentoval Jaroslav Goll slovy: „Tak už jste ukončila své faustovské hledání?“²⁰³

Mezi Albíniny spolužáky na historii a bohemistice patřil například Zdeněk Nejedlý, s nímž docházela na přednášky profesora Otakara Hostinského. Podle jejích slov se jednalo o mladého muže značně soustředěného na studia, pozorného, ale ke studentkám neutrálního. Příjemnějším společníkem byl pro Albínu dobrosrdečný kolega Daneš, se kterým docházela na přednášky ze zeměpisu.

Během studií na vysoké škole Albína onemocněla a jejím ošetřujícím lékařem se stal profesor Thomayer. Ačkoli se jednalo o lékařskou kapacitu té doby, z jeho rad Albíně je

¹⁹⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae, str. 2

²⁰⁰ Tamtéž, str. 2

²⁰¹ Tamtéž, str. 2

²⁰² Tamtéž, str. 2

²⁰³ Tamtéž, str. 2

vidno, že nebyl přílišným podporovatelem ženského vzdělávání. Albína se od něj dočkala následujícího doporučení: „Zanechte studií na univerzitě. Stejně z vás bude jen učitelka.“²⁰⁴

Albína Honzáková docházela na přednášky z historie k mnoha dodnes významným historikům. Mezi nimi byl Josef Pekař a Jaroslav Goll, na které vzpomínala následovně: „Goll, menší, štíhlý, padesátiletý muž narůžovělé tváře, pronikavých černých očí. Mluvil zvolna, tiše. Vlídny, usměvavý, povzbudivý. Neunavoval, vyšlehoval z něho básník. Nás první dívčí studentky nepřezíral, ale věnoval nám ve vědě menší pozornost než hochům. Leč byl nám citovým člověkem a dobrým učitelem, a to nám stačilo. Ani já ani Tuskanyová jsme neměly vědeckých ambicí. Toužily jsme být učitelkami a historií vytvářet světový názor, vidět povahu člověka, budit přemýšlení o smyslu života a dokonalé naplnění hesla *historia magistra vitae*.“²⁰⁵

Oba výše zmínění profesori brávali své studenty na výlety do okolí Prahy, aby studenti viděli historicky významná místa našich dějin. Uvolněná atmosféra na těchto výletech dala ovšem i těmto důstojným pánům profesorům možnost zavtipkovat na adresu svých studentek. Albína vzpomíná na dvě takovéto situace, které jí, podle jejích slov, nebyly příjemné. Na jednom výletu s profesorem Gollem začalo mírně pršet a pan profesor tuto nepříjemnost komentoval slovy: „To nic, to je jako ženský pláč.“ Profesor Pekař zase při čekání na oběd pobavil společnost následovně: „Budeme mít dobrý oběd. Víte, slečno, my muži jsme dravci, my chceme, aby nám ženy vařily dobré knedlíky.“²⁰⁶ Od studentů je to pochopitelné, ale od pedagogů se jednalo o nemístnost, které se jistě měli vyhnout. Podle Albíny tyto průpovídky byly o to bolestivější, když je pronesl některý z vyučujících, jehož si vážila.

Na konci studia obhajovala Albína své vzdělání a dosavadní studium historie disertační prací. Rozhodla se pro feministické téma, tehdy méně obvyklé. Její disertační práce se zaměřila na roli ženy v revolučním dění. Za příklady uváděla především ženy za Velké francouzské revoluce a ruské revoluce. Z období francouzské revoluce vyzdvihuje především Mme Rolland, jež vedla girondisty a stála v opozici proti Robespierrovi a

²⁰⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, str. 72

²⁰⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1130, HONZÁKOVÁ, Albína. *Paměti: Mládí v Praze* str. 148

²⁰⁶ Tamtéž, str. 148

jakobínům. Dále píše o Olympii de Gouges²⁰⁷, která napsala Deklaraci práv žen²⁰⁸ v sedmnácti člancích adresovanou francouzskému králi. Ze své práce později Albína Honzáková čerpala také pro heslo v Ottově slovníku naučném: Ženské hnutí, které obsahovalo stručný přehled působení žen ve francouzské revoluci. Vědomosti, jež nabyly při tvorbě disertační práce, jsou patrné i v brožuře Ženského klubu českého s názvem *Žena* z roku 1908. Hotovou práci předložila Josefu Šustovi, jenž jí zhodnotil slovy: „Je pěkná, ale musíte jí dotvrdit pobytem v Paříži.“²⁰⁹ Pro Honzákovi by to ovšem byla velká finanční zátěž, a proto nemohla Albína tuto podmínku splnit. Práci se proto rozhodla předložit na německé fakultě Ottokaru Weberovi.²¹⁰ Aby disertační práce byla přijata, musela ji nejdříve přeložit celou do němčiny, což nedělala sama. Aby se vyhnula případným gramatickým chybám, nechala svou práci profesionálně přeložit. Weber přijal Albíninu práci a kladně ji posoudil. Albínu do Paříže neposlal, a tak se mohla připravit na rigorózum. Kromě nastudování historických témat se Albína musela připravit i na fakt, že celá zkouška bude probíhat v němčině. Zkouška byla rozdělena na dva okruhy: všeobecné dějiny, ze kterých ji zkoušel Weber, a rakouské dějiny zastoupené Adolfem Bachmannem. Všeobecné dějiny Albíně nedělaly problémy a Weber byl s jejím výkonem spokojen. První otázku, již jí položil Bachmann, též obstojně zvládla: organizace rakouských úřadů v 18. století. Zpětně Albína hodnotila zodpovězení této otázky jako nabíflované převyprávění telefonního seznamu.²¹¹ Problém nastal ve chvíli, kdy Albína odpovídala na druhou otázku Bachmanna: poměr Čech k řiši německé. Tímto tématem se zabývali i profesori na české fakultě a Albína byla přítomná na přednáškách Josefa Pekaře, kde své studenty na toto téma poučoval. Ideově ovšem stáli čeští historici na opačném konci než historici němečtí. Albína u rigorózní zkoušky obhajovala stanoviska českých historiků tak, jak je vyslechla na české fakultě a dostala se tím do sporu s Bachmannem, který stál neústupně za svým názorem. O Bachmannovi se tehdy mluvilo jako o „Anti-Palackém“²¹², tudíž nepřekvapí jeho výrok při

²⁰⁷ Olympie de Gouges – francouzská spisovatelka, dramatička a feministka. V jejích dílech se objevují feministické myšlenky. Sama o sobě smýšlela jako o nedostatečně a povrchně vzdělané ženě.

²⁰⁸ Deklarace práv žen byla podána 28. 10. 1789 a odstartovalo zakládání prvních klubů žen.

²⁰⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 4

²¹⁰ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 4

²¹¹ Tamtéž, str. 4

²¹² Tamtéž, str. 4

Albínině zkoušce: „Böhmen ist kein Königreich, Böhmen ist nur eine Provinz.“²¹³ Ze zkoušky chtěl Albínu vyhodit a doporučoval jí: „Přečtěte si naše německé historiky, a až se na nich přesvědčíte, že je pravda to, co říkám já a ne Palacký, pak přijďte znovu ke zkoušce.“²¹⁴ Ottokar Weber se snažil svého kolegu přesvědčit o Albínině schopnostech a znalosti českých a německých dějin, které shledával za uspokojivé. Argumentoval také tím, že nemůže rozhodovat ve vědecké diskusi odlišné stanovisko studenta od stanoviska profesora. Naneštěstí profesor Bachmann byl neústupný a trval na tom, aby si Albína zkoušku přišla zopakovat.

Po tomto nezdaru se Albína cítila velmi ponížená a rozhněvaná. Celý Bachmannův výstup považovala za nespravedlivý. Rozhodla se proto vyhnout se dalšímu případnému incidentu a vypracovat novou disertační práci tentokrát z geografie. Obrátila se tedy na profesora Václava Švambaru opět na české filozofické fakultě a požádala ho o zadání tématu na disertační práci. Švambara Albíně zadal téma o kmeni Tubu ze saharské oblasti.²¹⁵ Albína se bála, aby jí pan profesor nevyslal na výzkum do Afriky, ale stačilo, aby zpracovala vše, co se o kmeni vědělo, z odborné literatury české i cizojazyčné. Po dvou letech práce, během které již pracovala na částečný úvazek jako učitelka na Minervě, byla Albínina disertační práce hotová a autorka mohla složit rigorózum zeměpisné a filologické.²¹⁶ Albína svou disertační práci obhájila v roce 1914 a stala se tak osmnáctou českou ženou s doktorským titulem v historii Univerzity Karlovy.²¹⁷ Podle jejích slov se tentokrát státních zkoušek nebála, a proto si troufla i na malý pracovní úvazek na Minervě, jednu vyučovací hodinu týdně. Albína nikdy nelitovala času, který strávila na předchozí disertační práci, protože jí obohatila o vědomosti z oblasti dějin feminismu. Litovala pouze času, jež strávila studiem dějin rakouských alpských zemí.²¹⁸

²¹³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 4

²¹⁴ Tamtéž, str. 4

²¹⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 5

²¹⁶ Tamtéž, str. 5

²¹⁷ *Albína Honzáková - Ženy ve vědě do roku 1945* [online]. c2013, 22 Nov 2015 [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20151122141101/http://albina.ff.cuni.cz/index.php/Albína_Honzáková

²¹⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 1, inv. č. 184–185, Curriculum vitae. str. 5

Jak již bylo výše zmíněno, Albína během studia vyučovala na Minervě jednu hodinu týdně. Vyučování bylo ovšem podmíněno učitelskou zkouškou před Českou zkušební komisí pro učitelství na gymnáziích a školách reálných. Po úspěšném složení této zkoušky pak uchazeč získal vysvědčení učitelské způsobilosti. Také Albína se této zkoušce podrobila a vysvědčení získala. V roce 1901 požádala Albína zkušební komisi o povolení učitelské zkoušky z dějepisu a zeměpisu, jako hlavních předmětů, které bude v budoucnosti vyučovat. Komise její žádosti vyhověla 20. května 1901. Albína dostala k vypracování domácí úkoly z obou předmětů, a až poté se měla dostavit k ústnímu přezkoušení. Komisi ale zaujala Albínina seminární práce, již vypracovala na filozofické fakultě. V této práci s názvem *Německá kolonizace v Čechách 13. století* viděla zkušební komise složitost a nesnadnost tématu, a také oceňovali Albíninu práci s archivními prameny. Domácí úkol z dějepisu rakouského byl tedy Albíně prominut. Ze zeměpisu bylo Albíně zadáno téma *Líčení fjordů a rias s výkladem horopisným*. Tento úkol Albína předložila ke kontrole 17. července 1901 a schválen byl 5. listopadu 1901. Po písemných pracích tak mohla Albína předstoupit před komisi a splnit ústní části zkoušky. V zimní termínu uspěla u zkoušky z pomocných předmětů, mezi něž patřil český jazyk, německý jazyk, latina a řečtina.²¹⁹ V letním termínu Albína rovněž úspěšně složila ústní zkoušky z dějepisu a zeměpisu.²²⁰ Celé zkoušení probíhalo ve dnech 9.-11. června 1902. Zkušební komise pak vydala usnesení 13. června 1902 o učitelské způsobilosti Albíny Honzákové. Ve vysvědčení o učitelské způsobilosti jsou zapsány nejen výsledky Albíniných zkoušek, ale také její úspěchy, jež posbírala na filozofické fakultě. Komise pro učitelství vyzdvihuje především Albíninu seminární práci z historického semináře *Kolonizace městská v Čechách ve 13. století*, za kterou získala výborné hodnocení. Dále je ve vysvědčení zmíněná seminární práce z geografického semináře *Pobřeží po stránce morfologické a morfografické*, za které obdržela nejen výborné hodnocení, ale také stipendium²²¹ v částce deseti zlatých.

²¹⁹ Výsledky ústních zkoušek Albíny Honzákové: český jazyk = 3, německý jazyk = 2, latina a řečtina = 3

²²⁰ Výsledky ústních zkoušek Albíny Honzákové: dějepis obecný = 1, dějepis rakouský = 3, zeměpis = 3

²²¹ Stipendium Albína Honzáková obdržela 17. srpna 1899

6.3 Albína Honzáková a její návrat na Minervu

Již během studií na Univerzitě Karlově se Albína vrátila na Minervu coby učitelka dějepisu. Její úvazek byl velmi malý, pouze jedna hodina týdně. Nastoupila ve školním roce 1900/1901 na částečný úvazek. Po ukončení studia v roce 1914 se pak stala plnohodnotnou členkou učitelského sboru, kde působila až do roku 1933, kdy odešla ze zdravotních důvodů na odpočinek. Po dobu třiceti čtyř let na Minervě vyučovala dějepis, zeměpis a český jazyk a němčinu. Snažila se do výuky zapojit aktivně celou třídu, vést ji k plodným diskuzím a díky svému klidnému vystupování si od svých žaček vysloužila přezdívku Pallas Athéna.²²² Na jeden školní rok své žáčky opustila, aby mohla ve slovenském Trenčíně pomáhat budovat novou podobu školství po vzniku Československa.

Albína Honzáková nastoupila na Minervu pod vedením ředitele Slavíka, jenž byl podle jejího názoru velký byrokrat, který nerozuměl děvčatům.²²³ Zakládal si na přísnosti a kázni ve třídách, totéž doporučoval i Albíně. Ona sama zastávala názor, že učitel si nepotřebuje vynucovat kázeň, pokud dokonale ovládá látku svého předmětu a umí ji studentům předat.²²⁴ Přesto ve svých pamětech vzpomíná, jak byla nervózní první dny v učitelské profesi. První vstup do třídy dokonce přirovnává ke skoku střemhlav z místa do moře.²²⁵ Své pedagogické názory si potřebovala utřídit pomocí zkušeností a času. V prvních hodinách si nebyla příliš jistá, což dokazuje i hospitace inspektora Kustnera, jenž jí vytkl monotónní přednášení a doporučil jí modulovat hlas. Albína si jeho rady vzala k srdci a naučila se lépe pracovat s hlasem. Změnu viděla velmi brzy, když jí studentky začaly odpovídat, živě se ptát na probírané téma, a dokonce si s ní i povídat o svých koníčcích apod.²²⁶ Albína Honzáková studovala a vykládala dějiny s nadšením, jak dokládají vzpomínky jejích žaček. Nejraději měla doby, kdy se silné individuality plně uplatňovaly, jako bylo období antiky a renesance. Postupem času se začala více věnovat i výchově svých žaček a snažila se s nimi sblížit i na osobní úrovni.

²²² Albína Honzáková - *Ženy ve vědě do roku 1945* [online]. c2013, 22 Nov 2015 [cit. 2021-03-21]. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20151122141101/http://albina.ff.cuni.cz/index.php/Albína_Honzáková

²²³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1118.

HONZÁKOVÁ, Albína. *Něco ze školy*. str. 1

²²⁴ Tamtéž, str. 1

²²⁵ Tamtéž, str. 3

²²⁶ Tamtéž, str. 4

Albína Honzáková věnovala své učitelské kariéře celý život. Pro své žákyně žila a věnovala jim i svůj volný čas. To dokazují i dopisy od několika jejích studentek, které si Albína uchovala ve svém osobním archivu. Autorkou několika dopisů byla budoucí novinářka a spisovatelka Milena Jesenská. Albínin vliv na tuto mladou dívku je z dopisů velmi patrný. Jesenská v nich prosí svou oblíbenou profesorku o pomoc s přípravou na zkoušky z českého jazyka a latiny. Setkání se pravděpodobně neuskutečnilo, neboť v následujícím dopise Albíně píše, že ji mrzí, že si na ni neudělala čas a trochu vyčítavě ji cituje: „A pak říkáte, že učitel má být svým žákám přítelem – a ony, že mu mohou věřit.“²²⁷ Několik dalších dopisů od Jesenské ovšem dokazuje, že pro ni byla doktorka Honzáková velkou inspirací a osobou, které se nebála svěřit i s nešťastnou láskou. To ovšem nebyl ojedinělý případ. Honzákové se studentky svěřovaly i po dokončení studia na Minervě, například Gusta Pěšinová se jí v dopise svěří se šťastnou novinkou o svém těhotenství.²²⁸ Anna Smíšková zase po maturitě děkuje své kantorce za vyslechnutí a za to, že jí šla příkladem a povzbudila jí, když jí bylo nejhůř.²²⁹ Všechny tyto dopisy dokazují, že Albína si byla vědoma vlivu, jenž má pedagog na své žáky a sama si s nimi dokázala vytvořit vztah plný důvěry.

Při oslavě čtyřicátého výročí Minervy nabídla hostům této události a kolegům z řad učitelů svůj názor na úlohu učitelovu: „My – učitelky – jsme živnou půdou, z níž každé to lidské semě si vybírá, co potřebuje.“²³⁰ Třída je, podle Honzákové, padesát nejvábnivějších úloh k řešení. Toto přirovnání studentů k úlohám je jasným důkazem přístupu Honzákové k dětem jako k jedinečným bytostem. Odvolává se na jednoho z prvních odborníků na pedagogiku, Herbarta, který chápal každého žáka jako individuum, jež vyžaduje speciální přístup. Tento názor zastával i T. G. Masaryk, který se navíc snažil v žácích hledat jejich vlohy a na nich stavět učitelův přístup k žákovi. Albína Honzáková si vzala tento přístup za svůj a dokázala ho přenést i do přeplněných tříd o padesáti studentech.

Co se týká kolegů, s nimi měla Albína dobré vztahy. Na začínající učitelku byli kolegové milí, hodnotila je jako družné a nápomocné. Byl mezi nimi i vnuk Boženy Němcové.

²²⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví, kart. 1, inv. č. 348-357

²²⁸ Tamtéž, inv. č. 491-493

²²⁹ Tamtéž, inv. č. 756-760

²³⁰ HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 40

Pedagogové z Minervy často společně vyrazili posedět do vinárny, kam zvali i Albínu, ale nikdy se k nim nepřidala. Po letech přiznala, že ani nevěděla, proč pozvání odmítala.²³¹ Přesto by byla chyba domnívat se, že byla Albína uzavřená vůči svému okolí. Podle množství dopisů, které se dochovaly v jejím soukromém archivu je jasné, že měla široký okruh přátel a byla si velmi blízká se svou rodinou.

Kariéra učitelky byla Albíně blízká již za studií, kde ji zajímala i pedagogika. Na přednáškách profesora Masaryka čerpala Albína Honzáková kromě filozofických myšlenek i jeho pedagogické názory. Jedním z nich byl požadavek na sebevzdělávání učitelů. Škola by se měla podle Masaryka přibližovat praktickému životu. Tento názor podporovaly i starší dívčí instituce, které dívky vzdělávaly v duchu národního obrození ve vlastenecky smýšlející matky budoucí české generace. Sebevzdělání pedagogů bylo podporováno již školským zákonem z roku 1869, ve kterém se učitelům povoluje vstup na univerzity za účelem rozšiřování vědomostí nutných k výuce svých svěřenců. Toto povolení obdržely i učitelky, kterým tak alespoň částečně nahrazovalo vyšší univerzitní vzdělání. Ovšem po několika letech byl tento zákon novelizován a přístup učitelů na univerzitu byl zrušen.

Při jubilejním čtyřicátém výročí založení Minervy se Albína Honzáková vyjádřila k přínosu Karolíny Světlé v oblasti ženského vzdělávání. Ve svém projevu shrnula názory Světlé následovně: „Vzděláním lze učiniti ženu lepší matkou i manželkou, jakož i spolupracovnicí mužovou v díle reformy společenské na poli veřejné správy a zákonodárství.“²³² Což je názor, který se v české společnosti projevoval od 60. let 19. století. Honzáková se o vývoj pedagogických myšlenek zajímala a sama si své názory k danému tématu zapisovala. Ve svých poznámkách k výchově se zabírá mimo jiné pojmem dobrodělnost. Výraz vztahuje k formování nového člověka: „Nového člověka a novou společnost připravujeme výchovou a organizací. Obojí má být protnuto dobrodělností. Dobrodělnost, ne jako iluze, ale společná hybná síla.“²³³ Z jejího podání můžeme pojem dobrodělnost chápat jako společnou snahu

²³¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1118. HONZÁKOVÁ, Albína. *Něco ze školy*. str. 16

²³² HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930. str. 34

²³³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1130. HONZÁKOVÁ, Albína. *Paměti*.

dospělých jedinců zformovat dítě v kultivovaného člověka a podpořit vývoj jeho kladné osobnosti a charakteru bez sobeckých důvodů, ale čistě jen pro lepší život budoucích generací a společnosti. Z Albíniných poznámek je velmi patrná naděje v lepší budoucnost, jež bude otevřená nejen ženskému vzdělávání, ale bude i přístupná novým, pokrokovým objevům a myšlenkám. Pro takovou společnost ovšem musí již současná společnost vytvořit podmínky a pracovat na její budoucnosti. Dobrodělnost je tedy součástí nesobecké společnosti, která připravuje půdu pro lepší zítřky na úkor svého pohodlí a profitu.

Albína Honzáková se také ve své profesi věnuje výzkumu výchovy, u níž se snaží definovat a formulovat její cíle, které rovněž zaznamenala ve svých poznámkách: „Úkolem výchovy je pěstovat člověka, vzbudit v něm tvořivou lásku, sebekázeň a svědomí, očišťovat ho od temných sil, prohlubovat jeho život, aby dovedl plně se účastnit a prožívat vše, co dává mu život osobní, rodinný, svobodně volená práce, příroda, věda, umění i technika.“²³⁴ Honzáková opět vychází ze svých letitých zkušeností jako kantorka. Její definici výchovy lze chápat podobně jako předchozí pojem dobrodělnost. Znovu poukazuje na důležitost naučit dítě vnímat vše, co dokáže rozvíjet jeho osobnost a pozitivně ovlivnit jeho charakter. Důraz zde klade na vědomosti a svobodně zvolené povolání, které si člověk může dostatečně užít s vhodným vedením.

Albína Honzáková má také jasný názor na okolí dítěte, které se podílí na jeho vývoji: „Děti lze vychovávat moudrým vedením, silou prostředí a dobrých příkladů.“²³⁵ Její citát lze chápat jako poučku nejen pro rodiče, ale i pro učitele a vychovatele. Dospělí, kteří se podílejí na formování dítěte, by si měli uvědomovat, jakým příkladem dítěti jsou. Podle Honzákové mají být moudrým vzorem pro dítě a nabídnout mu vhodné rady do života. Především učitelé by se měli chovat podle jasných pravidel, která se týkají výchovy jejich žáků. Honzáková tato pravidla během let své praxe zformulovala do učitelského dvanáctera,²³⁶ které je přehlednou pomůckou pro každého pedagoga. Ve dvanáctěru formulovala činnosti a povinnosti jak školy, tak pedagogů. Především klade důraz na individualitu žáků a

²³⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1130. HONZÁKOVÁ, Albína. *Paměti*.

²³⁵ Tamtéž, HONZÁKOVÁ, Albína. *Blíženci*, 1911, str. 6

²³⁶ Přepis učitelského dvanáctěru je k nahlédnutí v textových přílohách č. 1

porozumění ze strany učitele. Ten by navíc měl být zběhlý v psychologii, aby mohl vychovávat třídu plnou individuí.

6.4 Albína Honzáková a feministické úsilí

Již od studentských let se Albína Honzáková zabývala otázkou emancipace ženského pokolení. Tématem její disertační práce na historii byla madame Rolland a její role při Velké francouzské revoluci. Od feminismu se neodklonila ani po studiu a ve svém volném čase studovala a psala o roli ženy ve společnosti. Albína Honzáková byla aktivně zapojena do nejrůznějších feministických spolků a často byla vedením požádána, aby se skrze přednášky vyjádřila k soudobé ženské otázce, především k ženskému vzdělávání. Jejím významným počinem bylo vytvoření hesla *Ženská emancipace* v Ottově slovníku v roce 1908.²³⁷ Ve společnosti byla Albína známá jako předsedkyně *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*, které v roce 1922 navázalo na starší organizaci *Sdružení akademicky vzdělaných žen*. Známé je také Albínino přátelství a spolupráce s Františkou Plamínkovou, s níž v roce 1925 podnikla zahraniční cestu do Washingtonu v USA na sjezd Mezinárodní rady žen, kde během přednášek představovaly posluchačům své názory na emancipaci žen. Podle Honzákové jsou si ženy i muži intelektuálně a mravně rovni²³⁸, proto není oprávněné znemožňovat dívkám studia na středních i vysokých školách či je odrazovat od profesních oborů, jež byly do té doby vnímány jako mužské. Naopak ženy mají právo se rozvíjet stejně jako muži.²³⁹ Svá tvrzení Albína podložila výrokem prvního československého prezidenta T. G. Masaryka, který se k ženské otázce vyjádřil následovně: „Žena budiž na roveň postavena muži kulturně, právně i politicky.“²⁴⁰ Jakožto český poslanec v Říšské radě se T. G. Masaryk snažil prosazovat práva žen na vzdělání, a proto bylo pochopitelné, že po vzniku první republiky se ženy a dívky dočkaly jak volebního práva, tak možnosti studovat na všech českých univerzitách. S rodinou T. G. Masaryka pojil Albínou přátelský vztah, protože jednou z jejích mladších spolužaček na Minervě byla prezidentova dcera, Alice Masaryková. Albína ve svých pamětech vzpomíná na nedělní návštěvy u tehdy ještě pana profesora Masaryka, který se jí do paměti vryl jako nadšený podporovatel ženské otázky. Názory T. G. Masaryka v oblasti feminismu zaznívaly i v jeho přednáškách na univerzitě, které Albína navštěvovala. Podle jejích slov podával Masaryk svým studentům a studentkám tu nejtěžší

²³⁷ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha: J. Otto, 1908.

²³⁸ HONZÁKOVÁ, Albína. *Tomáš G. Masaryk a ženy: Masarykovo lidské poselství budiž základem školy i života*, str. 6

²³⁹ Tamtéž, str. 6

²⁴⁰ Tamtéž, str. 10

filozofii tak, že jeho přednášky jim byly tichým, ale naléhavým dialogem s ním. Ujasnil svým posluchačům všechny jejich problémy, burcoval je k přemýšlení o nich a řešil je s nimi.²⁴¹ Studentky si též velmi vážily jeho názorů na ženu a na vztah obou pohlaví. Albína Honzáková ve svých pozdějších veřejných projevech často odkazovala na Masarykovy názory a v její práci *Tomáš G. Masaryk a ženy* je patrné, že považovala jeho přínos feminismu za neocenitelný.

V osobním archivu Albíny Honzákové jsou uloženy články, které Albína publikovala v ženských časopisech či je přednášela na konferencích a přednáškách ženských spolků. Jedním z těchto textů je článek s názvem *Vzdělání a svoboda žen*. V něm Albína propojuje otázku ženského vzdělávání s principy demokracie: „Demokracie má směřovat a usilovat o vzdělání a výchovu žen k samostatnosti a spoluodpovědnosti za rozvoj národa a státu.“²⁴² V tomto krátkém citátu je patrné, že se původní feministické myšlení z 19. století přerodilo po roce 1900 v silné politické hnutí, které usilovalo o zrovnoprávnění žen a možnosti zapojit je do fungování a rozvoje státu. Již se nejedná pouze o možnost dopřát ženám vzdělání, ale nechat je podílet se na chodu nově vzniklého státu, jenž je postaven na demokratických myšlenkách rovnosti všech obyvatel. Honzáková ve výše zmíněném článku také odkazuje na Boženu Němcovou, na jejíž osobnosti dokazuje právo ženy na svobodnou volbu svého povolání, které jí pomůže osobnostně růst a samozřejmě i být finančně nezávislou.

²⁴¹HONZÁKOVÁ, Albína. *Tomáš G. Masaryk a ženy: Masarykovo lidské poselství budiž základem školy i života*, str. 31

²⁴² HONZÁKOVÁ, Albína. *Vzdělání a svoboda žen*, str. 1

7 Anna Berkovcová: žena mezi botaniky

Mezi prvními studentkami bylo několik průkopnic, o kterých lze říci, že byly prvními ženami mezi muži. Předchozí kapitoly přiblížily osudy prvních žen na fakultách Univerzity Karlovy i na Českém vysokém učení technickém. Ovšem Filozofická fakulta Univerzity Karlovy až do roku 1920 zahrnovala i studium přírodních věd, kterému se také věnovaly ženy. Na filozofickou fakultu nastoupily ženy ke studiu v roce 1897, ovšem jejich studium bylo často zaměřeno humanitně, proto tato kapitola popisuje studium ženy, jež získala doktorský titul v oblasti přírodních věd, Anny Berkovcové.

Anna Berkovcová se narodila 13. února 1881 v Blovicích u Plzně do rodiny železničního úředníka. Její mladší bratr Hanuš se později stal profesorem matematiky na plzeňském gymnáziu.²⁴³ Středoškolské vzdělání získala na prvním dívčím gymnáziu Minerva, které ukončila maturitní zkouškou v roce 1901. Jako minervistka bydlela u Karolíny Světlé v domě U Kamenného stolu na Karlově náměstí. V domově své mentorky měla Anna šanci stýkat se významnými ženami své doby, např. s Eliškou Krásnohorskou, Sofií Podlipskou, Terezou Novákovou, ale také se známými spisovateli Jaroslavem Vrchlickým či Juliem Zeyerem.²⁴⁴ Po dokončení Minervy se přihlásila ke studiu přírodních věd na Univerzitě Karlově. Jako své vědecké zaměření si vybrala botaniku. Vědecké praxi se věnovala jako hospitantka v Pomologickém ústavu²⁴⁵ v Praze – Troji pod vedením profesora Němce. Státní zkoušky složila v roce 1906 z přírodopisu, matematiky a fyziky. Doktorský titul získala díky své disertační práci na téma *Regenerace jatrovek*. Na doktorku filozofie byla promována v roce 1905 jako dvanáctá žena v pořadí od dob zahájení ženských studií na vysoké škole na Karlově univerzitě. Na studiích měla několik ctitelů, jež všechny do jednoho odmítla, ovšem nadále s nimi udržovala přátelské vztahy a po celý život zůstala svobodná. Vzdělání si i po studiích stále doplňovala, například studijními cestami do Německa, Nizozemí, Francie, Polska, Anglie či do Skandinávie. Účastnila se také desetiměsíčního kurzu na dívčí

²⁴³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Doklady, kart. 2, inv. č. 337, Životopis A. Berkovcové, str. 1

²⁴⁴ Tamtéž, str. 1

²⁴⁵ Český pomologický ústav se zabýval výukou zahradníků v oblasti ovocnářství, zelinářství, vinařství a umělého zahradnictví.

zahradnické škole ve Philadelphii v USA. Berkovcová stála rovněž u zrodu českého dívčího skautingu v roce 1914.

Akademické dráhy se nakonec z finančních důvodů vzdala a nastoupila jako učitelka na Obchodní školu Ženského výrobního spolku. V letech 1906–1909 působila na Městském dívčím lyceu v Chrudimi. Zde pro své studentky založila zahradnické kroužky. Anna Berkovcová ve své profesi rovněž způsobila poměrně velkou revoluci, když v hodinách zdravotní výchovy zavedla poučení dívek o sexuální výchově. Podle Albíny Honzákové začala po domluvě s rodiči dívky v kvintě vzdělávat o pohlavních otázkách jako první učitelka v českých zemích.²⁴⁶ Od roku 1922 působila na první dívčí reálce jako ředitelka. Současně řídila i novou zahradnickou školu pro dívky v Praze-Krči, která první studentky přivítala v roce 1923. Berkovcová se zajímala i o vzdělávání budoucích učitelek a vedla pro ně nový pedagogický seminář pro učitelky hospodyňských škol v Chrudimi. V roce 1925 se stala členkou zkušební komise pro učitelky zemědělských středních škol.

Anna Berkovcová se stala jednou ze zakládajících členek Skupiny organizace práce v domácnosti v roce 1924. Byla také členkou Národní společnosti zahradnické, Živeny²⁴⁷, YWCA²⁴⁸, ČAZ, v Londýně Women's Farm and Garden Association²⁴⁹ a Royal Horticultural Society²⁵⁰. Angažovala se také v politice v Republikánské straně zemědělského a malorolnického lidu.²⁵¹

V osobním životě se Anna musela vypořádat s těžkými ranami. Její mladší sestra Anežka onemocněla po porodu syna tuberkulózou. Anna se o svou sestru postarala finančně a zaplatila jí sanatorium doktora Guhra v Tatranské Poliance, kde se spolu s Anežkou v té

²⁴⁶ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Paměti, kart. 7, inv. č. 1130, III. díl: Trilogie průkopníků. str. 2

²⁴⁷ Živena je slovenský ženský spolek, který vznikl 4. srpna 1869 a za cíl si kladl vzdělávání žen v oblasti financí, výchovy dětí a kultury. Jejimi zakladateli byli Martin Čulenov, Ambrov Pietrov a další muži, kteří se angažovali ve slovenském národním hnutí. Tento spolek je na Slovensku stále aktivní.

²⁴⁸ YWCA (Young Womens Christian Association) – nadnárodní dobročinná a vzdělávací organizace sdružující především křesťanské ženy. Organizace byla založena v roce 1855 Emmou Robarts a její hlavní sídlo se dnes nachází v Ženevě ve Švýcarsku. YWCA klade důraz na výchovu k principům demokracie a humanismu.

²⁴⁹ WNF & GA – americká organizace zaměřená na podporu v zemědělství a zahradnictví. Vznikla v roce 1914 jako ženské zemědělské a zahradnické sdružení. Organizace je dnes přístupná ženám i mužům.

²⁵⁰ RHS – byla v roce 1804 založena jako zahradnická společnost v Londýně.

²⁵¹ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-214-7.

dobře léčil i český básník Jiří Wolker.²⁵² Anežka se z nemoci nevyléčila a velmi brzy zemřela. Anna se tak stala poručnicí synovce Jiřího Šímy.²⁵³

²⁵² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Albína Honzáková – Doklady, kart. 2, inv. č. 337, Životopis A. Berkovcové, str. 2

²⁵³ Tamtéž, str. 2

8 Marie Fabiánová: první matematička

Stejně jako Anna Berkovcová i Marie Fabiánová byla doktorkou filozofie, přestože studovala matematiku. Jak bylo výše zmíněno, jedná se o dobu, kdy bylo studium přírodních věd a matematiky pod filozofickou fakultou a samostatná Matematicko-fyzikální fakulta vznikla až v roce 1952. Marii Fabiánovou tak můžeme považovat za první českou matematičku s vysokoškolským diplomem.

Marie Fabiánová se narodila do rodiny inženýra Václava Fabiána v roce 1872 v Železném Brodě. Otec Marie byl zaměstnán jako inženýr Pardubicko-liberecké dráhy a mladší Mariin bratr, rovněž Václav, šel v otcových stopách. Stejně jako otec nastoupil na Českou techniku v Praze, specializace vodní a silniční stavitelství.

Marie započala středoškolské vzdělání na Minervě ve školním roce 1890/1891 a zakončila ho v roce 1895.²⁵⁴ Následující dva roky navštěvovala přednášky o historii na Filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity, ale protože její maturitní vysvědčení z Minervy neobsahovalo klauzuli o povolení studia na vysoké škole, nebyla na univerzitě zapsaná ani jako mimořádná posluchačka. V roce 1897 nakonec znovu odmaturovala tentokrát na c. k. Akademickém gymnáziu ve Štěpánské ulici. Na univerzitu nakonec byla zapsána od zimního semestru 1897/98.²⁵⁵ Tentokrát začala Marie docházet na přednášky z matematiky, fyziky, chemie, filozofie, psychologie, pedagogiky, českého jazyka a literatury. Nové vědomosti získávala od akademických kapacit té doby jako byli Tomáš G. Masaryk, J. Durdík či Jan Gebauer. Veškeré své vzdělání Marie zaměřila k přípravě na profesi středoškolské profesorky matematiky a fyziky. V roce 1899 se přihlásila k doktorandskému studiu matematiky a již o rok později předložila komisi k posouzení a zhodnocení svou disertační práci *O rozvoji dyperiodických funkcí v řady a produkty*.²⁵⁶ 15. prosince 1900 předstoupila před komisi u první rigorózní zkoušky z matematiky a fyziky. V komisi zasedli tři pedagogové, z nichž dva hodnotili Mariin výkon dostatečně a pouze profesor Studnička byl Marii natolik nakloněn, že hlasoval pro známku výbornou. Státní zkouška z filozofie (4. 11.

²⁵⁴ BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900-1945*, str. 85

²⁵⁵ Tamtéž, str. 85

²⁵⁶ Tamtéž, str. 86

1901) dopadla naprosto stejně a Marie si od profesorů Masaryka, Zubatého a Drtiny odnesla opět známku dostatečnou.

Aby mohla Marie učit musela ještě vykonat zkoušku pro učitelství na gymnáziích a školách reálných. Tato zkouška měla čtyři části a Marie ji skládala 14. prosince 1900.²⁵⁷ Zkouška začala hodinovým zkoušením z matematiky, pokračovala hodinovým zkoušením z fyziky, patnáctiminutovým zkoušením z českého jazyka a stejně tak z německého jazyka čili z obou vyučovacích jazyků té doby. Kromě fyziky uspěla ve všech předmětech. Dostala tedy povolení vyučovat na gymnáziích a reálných školách matematiku a fyziku pouze na gymnáziu nižším a na reálných školách. Zkoušku z fyziky nakonec úspěšně absolvovala 13. června 1902.²⁵⁸ Kromě ústních zkoušek bylo učitelské oprávnění podmíněno také splněním domácí a klauzurní práce.

Během vysokoškolského studia byla Fabiánová již na půl úvazku (12-13 hodin týdně) zaměstnaná jako učitelka na Minervě. Vyučovala zde od školního roku 1900/1901 matematiku, fyziku a němčinu. Při vstupu do učitelského sboru se zároveň stala také členkou Spolku Minerva. Po složení zkoušky z fyziky a ukončení vysokoškolského studia nastoupila na Minervě již jako plnohodnotná profesorka na plný úvazek (17-20 hodin týdně).

²⁵⁷ BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900-1945*, str. 91

²⁵⁸ Tamtéž, str. 92

9 Závěr

Otázka ženského vzdělávání vyvstala v 19. století s velkou dávkou naléhavosti. Ve zkoumaném českém prostředí se několik žen a mužů snažilo prosadit ve společnosti otázky o ženském vzdělávání. Společnými silami začali prosazovat vznik ženských spolků, které se snažily české ženy vzdělávat. O důležitosti ženských spolků, několika dívčích škol a pár významných jedinců, kteří hráli hlavní roli v ženském vzdělávání, není pochyb. Nade všemi ovšem stojí Eliška Krásnohorská a její první české dívčí gymnázium Minerva. Tato instituce začala měnit podobu ženského vzdělávání a dávala dívkám šanci na zcela jiný život. Z této školy vyšly jedny z prvních dívek, které následně vystudovaly i vysokou školu a staly se tak prvními ženami s vysokoškolským diplomem z českých univerzit.

Podle dostupných materiálů a odborné literatury lze nástup žen na univerzitní půdu přesně mapovat. Proto je možné u každého významného oboru českých vysokých škol vystopovat první ženu, jež získala diplom. Každá fakulta sice přistupovala ke studiu žen jinak, ale obecně lze říct, že během prvních dvou dekád 20. století se všechny postupně otevřely ženskému vzdělávání. Z počátku sice vysoké školy nechaly dívky pouze hospitovat bez nároku na přezkoušení a získání diplomu, ale postupem času se i toto privilegium ukázalo být nedostačující a ženy začaly požadovat řádné studium, šanci získat diplom a dokázat tak, že se ve studiu mohou rovnat svým mužským kolegům. Jako první přijala k řádnému studiu ženy fakulta filozofická, z níž vyšly první vysokoškolsky vzdělané ženy. Filozofická fakulta spojovala v té době humanitní vzdělávání i přírodovědné, proto zde dívky mohly studovat jak filologii, historii, filozofii, tak i zoologii, botaniku či matematiku. Spolupráce s lékařskou fakultou byla pro ženy složitější. Česká lékařská fakulta byla dlouho přesvědčena, že ženy na medicínu nepatří. Naopak německá lékařská fakulta se v tomto ohledu zdála být pokrokovější. Přesto bylo pro české ženy důležité, aby i česká lékařská fakulta začala přijímat studentky jako řádné posluchačky. To se jim nakonec splnilo a po několika dopisech od studentek v čele s Annou Honzákovou a jejich osobní návštěvě ve Vídni na ministerstvu, jim bylo umožněno dokončit svá studia na české lékařské fakultě a získat na ní doktorát z medicíny. Tehdejší společnost považovala otevření lékařské fakulty ženám za největší dosavadní úspěch v otázce ženského vzdělávání. Dobový tisk pak podrobně informoval o promoci první české lékařky Anny Honzákové, která se stala symbolem úspěchu žen a

inspirací pro další generace studentek. Po lékařství se ženám otevřelo i studium farmacie, díky čemuž se tak ženy mohly plně věnovat medicíně. Přestože ženy uspěly v medicíně, stále se objevovaly záporné hlasy proti dalšímu vývoji jejich vzdělání. Právnická fakulta ani pražská technika neumožnila ženám řádné studium. Toto privilegium jim bylo odepíráno až do vzniku Československa. Jak se ukázalo, československá společnost nepovažovala ženy za příliš citlivé a nelogické, pro které by bylo právnické polování či architektura náročné. Názory prezidenta Masaryka, jenž tak těžko obhajoval před rakouskou vládou, dopadly v nově vzniklém státě na úrodnou půdu a ženám již nikdy nebylo upíráno právo na stejné vzdělání jako mužům.

Sledované období 1890–1914 bylo ve vývoji ženského vzdělávání velmi dynamické. Provází ho vznik gymnázia Minerva a první kroky studentek na akademické půdě českých vysokých škol. V těchto letech se zformovala výrazná generace žen, prvních vysokoškoláček, které jako průkopnice vyšlapaly cestu pro své následovnice. Jejich touha po vzdělání, odhodlání a cílevědomost byla a stále je inspirací pro další generace žen.

10 Seznam použitých informačních zdrojů

1) Odborná literatura

BAHENSKÁ, Marie, Dana MUSILOVÁ a Libuše HECZKOVÁ. *Iluze spásy: české feministické myšlení 19. a 20. století*. České Budějovice: Veduta, 2011. ISBN 978-80-86829-79-1.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Slon, 2005. ISBN 8086429482.

BAHENSKÁ, Marie, Libuše HECZKOVÁ a Dana MUSILOVÁ. *Ženy na stráž!: české feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův Ústav [u.a.], 2010. str.

BEČVÁŘOVÁ, Martina. *Doktorky matematiky na univerzitách v Praze 1900-1945*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-3991-8.

DRTINA, František. *Dívčí školství u nás a jinde*. Praha: Jednota učitelek, 1905. Knihovna učitelek.

HABENICHT, Jan. *Z pamětí českého lékaře: příspěvek k dějinám Čechů amerických*. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1897.

HONZÁKOVÁ, Albína, ed. *Československé studentky let 1890-1930: Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*. V Praze: Ženská a národní rada a spolek Minerva, 1930.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. *Prvenství žen: ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 2016. ISBN 978-80-86142-56-2.

KASPER, Tomáš a Dana KASPEROVÁ. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2429-4.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. 27. díl. Praha: J. Otto, 1908.

MALÍNSKÁ, Jana. *"My byly, jsme a budeme!": české ženské hnutí 1860-1914 a idea českého národa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 978-80-7422-219-1.

MARTÍNKOVÁ, Magdalena. *První česká architektka Milada Petříková – Pavlíková*. Praha, 2010. Bakalářská práce. Karlova univerzita, Katolická teologická fakulta, Ústav dějin křesťanského umění. Vedoucí práce Eva Novotná

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

SEKYRKOVÁ, Milada, ed. *Minerva 1890-1936: kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3437-1.

STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Výchova a vzdělávání dívek na cestě k moderní občanské společnosti: genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774-1868*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2013. ISBN 978-80-7395-511-3.

UHROVÁ, Eva. *České ženy známé a neznámé*. Praha: E. Uhrová, c2008. ISBN 978-80-254-3002-6.

VALENTOVÁ, Vendula. *Působení českých žen v právnických profesích v ČSR letech 1918-1938*. Praha, 2010. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra právních dějin. Vedoucí práce Jan Kuklík.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-214-7.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Rákoska v dílně lidskosti: česká škola v 19. století očima účastníků*. Praha: Academia, 2016. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2533-3.

2) Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína kart 1, 2, 5, 7

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Anna kart 1, 2

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Minerva kart 1

3) Dobový tisk

Časopis českého lékárnictva 1898

Národní listy 1902

Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek československých 1890, 1893, 1897, 1901, 1902, 1905, 1906

Ženský svět: list paní a dívek českých 1897, 1906, 1908

4) Elektronické zdroje

Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II. (1900–1908) <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1662070835117222/96/?lang=cs>

Studenti pražských univerzit 1882–1945 <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1411613260995777/49/?lang=cs>

Albína Honzáková-Ženy ve vědě do roku 1945 https://web.archive.org/web/20151122141101/http://albina.ff.cuni.cz/index.php/Albina_Honzáková

11 Seznam příloh

Textová příloha č.1 - Dvanáctero učitele.....	83
Textová příloha č.2 - Provolání českých žen.....	84
Obrazová příloha č. 1 – Fotografie Anny Honzákové.....	88
Obrazová příloha č.2 – Vysvědčení Albíny Honzákové z Minervy.....	89
Obrazová příloha č. 3 – Vysvědčení o učitelské způsobilosti Albíny Honzákové.....	90

Textová příloha č.1 - Dvanáctero učitele²⁵⁹

26. 1. 1965

1. Škola žákům podává vědomosti: učí je, kterak si je samostatně získávat.
2. Škola učí žáky přemýšlet o vědomostech, hodnotit jejich cenu.
3. Škola vede žáky k opravdovosti v práci.
4. Učitel vede žáky k aktivitě, k iniciativnosti.
5. Škola učí žáky rozumět životu a lidem, a především sám sobě, pěstuje charakter žáků, kulturu srdce, sebekázeň.
6. Celkem by ze škol vycházeli lidé zralí, schopní dalšího samostatného vývoje své kulturní bytosti.
7. Třída je psychologická, pedagogická a sociální laboratoř.
8. Učitel, který nemá psychologickou intuici, minul se cíle.
9. Učitel musí pochopit individualitu každého žáka i třídy jako celku, a pak může učit a vychovávat.
10. Z učitele musí vyzařovat láska k člověku, k žákovi, k životu.
11. Učitel má být vědcem, umělcem, musí být psychologem a příkladem, musí inspirovat.
12. Vyučování je složitý proces.

²⁵⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albína, kart. 7, inv. č. 1130.
HONZÁKOVÁ, Albína. *Paměti*.

Textová příloha č.2 - Provolání českých žen²⁶⁰

Vysoká sněmovno poslanců Rakouské rady říšské!

V celém civilizovaném světě snaha po vyšším vzdělání žen nabyla takového významu, že vlády a zákonodárné sbory vidí se pohnuty obracet k ní vážný zřetel. Z iniciativy soukromé a pomocí spolků vzešly všude první kroky k uskutečnění snahy oné, ale brzy poznaly také správy států svou povinnost činně a podpůrně přispěti k dílu, jehož cílem jest duševní povznesení celé polovice obyvatelstva, oné polovice, v níž prospívají matky, vychovatelky příštího pokolení občanstva, mocný ten činitel předůležitý pro mravní a tělesnou sílu, dělnost, štěstí a slávu národů.

Zvelebení ženského vzdělání náleží k nejušlechtlejším a nejspravedlivějším požadavkům našich dnů. Ve prospěch ženského studia i my v hluboké úctě nížepsané vznášíme k vysoké sněmovně poslanců Rakouské rady říšské tuto prosbu svoji.

Nová doba změnila tvářnost celé společnosti. Žena již není bezvýminečně chráněnkou mužovou, její přirozené povolání v rodině přestalo býti jediným jejím určením; milionům žen nedostane se útulku u domácího krbu; ve střední a severní Evropě jest ženská část obyvatelstva četnější než mužská; mnohé domácí práce ženské ustoupily laciným výrobkům průmyslovým; hospodářské poměry co den citelněji znesnadňují úkol živitelů rodin. Ženy v manželství i mimo ně jsou nuceny přispívati mužům svou prací výdělkovou k výživě svojí i svých nejbližších.

Plným tedy právem domáhají se ženy profesionálního vzdělání. Již se nespokojují nemnohými druhy práce, až dosud jednostranně jim vykázanými, ponejvíce nižšími a zvláštního nadání nevyžadujícími. Chtějí se zúčastniti všech – i nejvyšších povolání, ku kterým příroda sama jim dala náklonnost a samostatnou schopnost. Zvláště volá je hluboký hlas srdce ke dvěma krásným životním úkolům: k vychovávání mládeže a k péči o nemocné. Tytéž vlastnosti přirozené, které činí ženu dobrou matkou, činí ji též něžnou pěstounkou dítek cizích a oddanou ošetřovatelkou trpících; tytéž na vyšším stupni vzdělání ji vyznačují jako vzornou učitelku, jako výtečnou lékařku.

²⁶⁰ *Ženské listy: Časopis pro záležitosti žen a dívek českoslovanských*. 28. Praha: Ženský výrobní spolek český, 1890.

Vědeckého vzdělání k vyšším úřadům učitelským i k povolání lékařskému dopravá ženám již každý osvícený stát, vyjma Rakouska a Německa. Celá ostatní Evropa (krom půlostrova Balkánského), celá Amerika, největší oblasti Asie i též osady v Africe a v Austrálii zákonitě uznávají lékařka a profesorky na vyšších ženských, ba výjimkami též mužských učilištích; všude tam ovšem i střední a vysoké školy jsou studujícím dívkám otevřeny.

My v hluboké úctě níže psané předkládáme vysoké sněmovně poslanců Rakouské rady říšské prosbu, aby uvážiti ráčila, že v mocnářství Rakouském není ani jediné školy ženské a žádná univerzita neimatrikuluje řádných posluchaček.

Říšské zákony nejsou příznivé ženskému studiu; usnesení univerzitních senátů ba i nechť jednotlivých profesorů může každou podobnou snahu ženskou zmařiti. Tak například když i sama filozofická fakulta pražská roku 1876, s příčinou došlé jí žádosti, neboť otázka jakož principiální byla podrobena dobrému zdání všech tří fakult světských a fakulty právnické i lékařské zamítly žádost většinou hlasů. Jelikož se ženy vůči nepřizní některých profesorů ovšem též marně pokoušely studovati medicínu na univerzitě pražské, osmělujeme se my v hluboké úctě níže psané dovolávati se lepšího zákonitého poměru aspoň pro ženy české.

Vysoká c. k. vláda zřídila ku vzdělání žen českých toliko dva ústavy v Praze: český c. k. ústav ku vzdělání učitelek a ženské třídy při c. k. umělecko-průmyslové škole. Český c. k. ústav ku vzdělání učitelek nemůže dostačiti všeobecné potřebě; každoročně odmítne sta dívek, úplně způsobilých, a několikrát již „spolek českých učitelek“ v Praze zažádal marně o zřízení ústavu druhého. Ale poněvadž maturitní vysvědčení ze střední školy má stejnou platnost jako maturitní vysvědčení z ústavu učitelského, chováme vroucí přání, aby v Praze vzniklo ženské gymnázium, jež by odchovalo jednak řádné učitelky pro školy národní, jednak řádné posluchačky pro univerzitu – dle naší tužby pro fakulty filozofickou a lékařskou.

Na školách obecných a měšťanských do dnešního dne již učitelky, jimž vysoká vláda věnuje blahovůli vděčně uznávanou, osvědčily se co nejčestnější a dobyly si všestranné vážnosti, plnou měrou zasloužené; nelze pochybovati, zdali by ženy vynikly zdárně také na vyšších stolicích učitelských, kupř. na ústavech ku vzdělání učitelek, na vyšších dívčích školách, dívčích lyceích a ženských gymnáziích, jež popř. by se zřídila. Fakulta filozofická měla by se ženám státi přístupnou nejen proto, aby profesorky pro řečené ústavy opatřila vědeckou

průpravou, ale proto, aby vůbec odčinila staré bezprávy, které ženám vysoce nadaným a vědychtivým křivdí tím, že jsou vyloučeny z vysokého učení. Nejvyšší statek lidstva, vědění, jsa oborem nejdokonalejší svobody, nesmí trpěti žádných výsad rodových a měl by tedy zrušiti též privilej pohlaví. Ženy však i jakož samoukyně nadáním a vědomostmi tak zdatně se vyšinuly v literatuře celého světa, že nelze vyvrátiti oprávněnost jejich touhy po vědeckých studiích. Cizina – budiž učiněna zmínka jen o Americe, Anglii, Švédsku, Rusku, Itálii a Francii – poskytuje hojnost příkladů, jak skvělou činnost rozvíjejí ženy na katedře a v řízení školském, i kdyby úspěchů jejich spisovatelských nebylo.

Se stejnou vroucností jako za vědění, jehož na fakultě filozofické možno nabýt, přimlouvají se v hluboké úctě nížepsané i za druhý směr vysokého studia, za vzdělání lékařské pro ženu, spatřující v něm novotu velice žádoucí, jež by měla ku všeobecnému dobru zavedena býti a snažíce se prosebně obrátiti k ní osvětlené zřízení vysoké sněmovny poslanců Rakouské rady říšské.

Ženy bolestně toho postrádají, že lékařského ošetřování ženskou rukou se jim nedostává. Tisíce mladých dívek ba i manželek mlčky trpívají v takových případech onemocnění, při kterých přirozený ostych jim bránívá svěřiti se lékaři, dokud by pomoc ještě byla nasnadě; když pak zlo již do té míry vzrostlo, že přemohlo i zdráhavý útlocit, bývá obyčejně příliš pozdě. I porobeným ženám v zemích východních, v Indii, Číně a Japonsku, dopřáno možnosti, aby s lékařkami se radily; ale s hořem a nevolí pocítují ženy ve vysoce vzdělaném středu Evropy, jak málo vážen jejich cit pro slušnost a pro jemnost mravu.

Působení lékařek všude se setkává se souhlasnou chválou; zkušenost již třiačtyřicetiletá za ně mluví, neboť nejstarší lékařka, Alžběta Blackwellová, dosáhla své hodnosti doktorské roku 1847. Úhrnný počet praktických lékařek současných přesahuje čtyři tisíce.

Budiž nám dovoleno zvláště podotknouti, že také dvě Češky, povzbuzeny vnitřním pudem, zasvětily se lékařskému studiu, a byvši nuceny hledati útočiště na univerzitách zahraničních, kdež také graduovány byly, nedosáhly žádného radostnějšího údělu, nežli buď v otčině své povolání lékařského se odříci anebo jako vypovězenky v cizině pro cizinu zužítkovati své vědění.

Lékařky zahraničně působí ponejvíce v soukromé praxi, ale domáhají se krok za krokem také míst při veřejných ústavech léčebných a při ústavech zdravotních; v Americe, Anglii a Francii zauímají mnohá nižší i vyšší postavení v nemocnicích. Valnou většinou zabývají se léčením nemocí ženských, a když se uváží, jak nevýslovným dobrodiním pro ženské obyvatelstvo každé země jsou i pouhé babičky, vysvitne, jak veliký prospěch mohou trpícím ženám přinést vzdělané, soucitné lékařky. Se stejným úspěchem věnují se nemocem dětským, očí lékařství a jiným odborům podmiňujícím nejjemnějšími operace, při nichž útlost dovedné ruky ženské jest téměř nenahraditelná. Ale i jinak všude, kdekoli lékařkám dovoleno spolupůsobiti, osvědčily se i za nejtěžších okolností jako pravé Samaritánky a milosrdné sestry trpícího lidstva. Na bojištích rusko-turecké války ani v lazaretech bombardované Paříže, v bédách epidemické cholery v Itálii ani v nebezpečích misionářských stanic v Asii a v Africe – nikde se nedaly učenkyně vědy lékařské od svých mužských soudruhů zastíniti srdnatostí, sebezapřením a obětavou vytrvalostí ve službě; všude vyrovnaly se nejlepším z nich. Lékařky se objevily býti hrdinkami ve svém povolání, posvěcenými kněžkami lidumilnosti a nezřídka i nejmužilejšími oběťmi jejími.

Skvělé svědectví, kterým za filozofické a lékařské studium žen se přimlouvají známé události a mnoholeté zkušenosti ciziny, jest oporou našemu horoucímu přání, aby naše vlast nezůstala poslední za oněmi zeměmi evropskými, které přisoudivše ženám nelidštější ze všech lidských práv: právo k uspokojení touhy po vědomostech a k vyvinutí vrozených darů duševních, tím bez otálení učinily před důležitý krok na dráze svobody, spravedlnosti a osvěty. Toto přání povznáší nás v hluboké úctě nížepsané ku vroucí prosbě: Vysoká sněmovna poslanců Rakouské rady říšské ráčíž se usnésti na změnách příslušných zákonů v ten smysl, aby ženám za těch podmínek jako mužům řádné studium univerzitní na fakultách filozofické a medicínské se neodpíralo, dosažení akademických hodností na univerzitách domácích jim se možným stalo a jim dovoleno bylo ucházeti se o stolice učitelské na vyšších ústavech dívčích i provozovati lékařské povolání v zemích mocnářství Rakouského, zejména v království Českém, markrabství Moravském a vévodství Slezském.

Obrazová příloha č. 1 – Fotografie Anny Honzákové²⁶¹

²⁶¹ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Anna

Obrazová příloha č.2 – Vysvědčení Albíny Honzákové z Minervy²⁶²

Vysvědčení toto nemá platnosti, pokud není vysvědčení gymnasia veřejného.

Číslo 3.

Vysvědčení

soukromé střední školy dívčí
spolku Minervy v Praze.

Stočna Albina Honzáková

rodilá z Nejedlína v Tichách, náboženství Katolické

žádka první třídy (vyšší) soukr. střední školy dívčí spolku Minervy v Praze, nabyla
za první pololetí školního roku 1895. vysvědčení třídy první s vyznamenaním.

Mravně chování: chvalitebné.

Pilnost: vytrvalá.

Prospěch v jednotlivých předmětech:

V náboženství	<u>výborný</u>	<u>M. Měch</u>
V jazyce latinském	<u>výborný</u>	<u>V. Hášný</u>
V jazyce řeckém	<u>výborný</u>	<u>Šturik</u>
V jazyce českém (jakožto výchovným)	<u>výborný</u>	<u>Šturik</u>
V zeměpisu a dějepise	<u>výborný</u>	<u>Dr. Jar. Charvát</u>
V matematice	<u>výborný</u>	<u>P. Kratochvíl</u>
V přírodopise (miner.)	<u>výborný</u>	<u>J. Bábek</u>
V silozpytě		
Ve filosofické propaedeutice		
V předmětech volných		
V jazyce německém	<u>chvalitebný</u>	<u>Šturik</u>

Vnější úprava prací písemných shledná.

Počet zameškaných hodin v učení vůbec 56 : z nich neomluveno 0

V Praze dne 9. února 1895.

Šturik ředitel. J. Bábek t. č. předseda Minervy. Šturik třídní.

Stupnice známek.

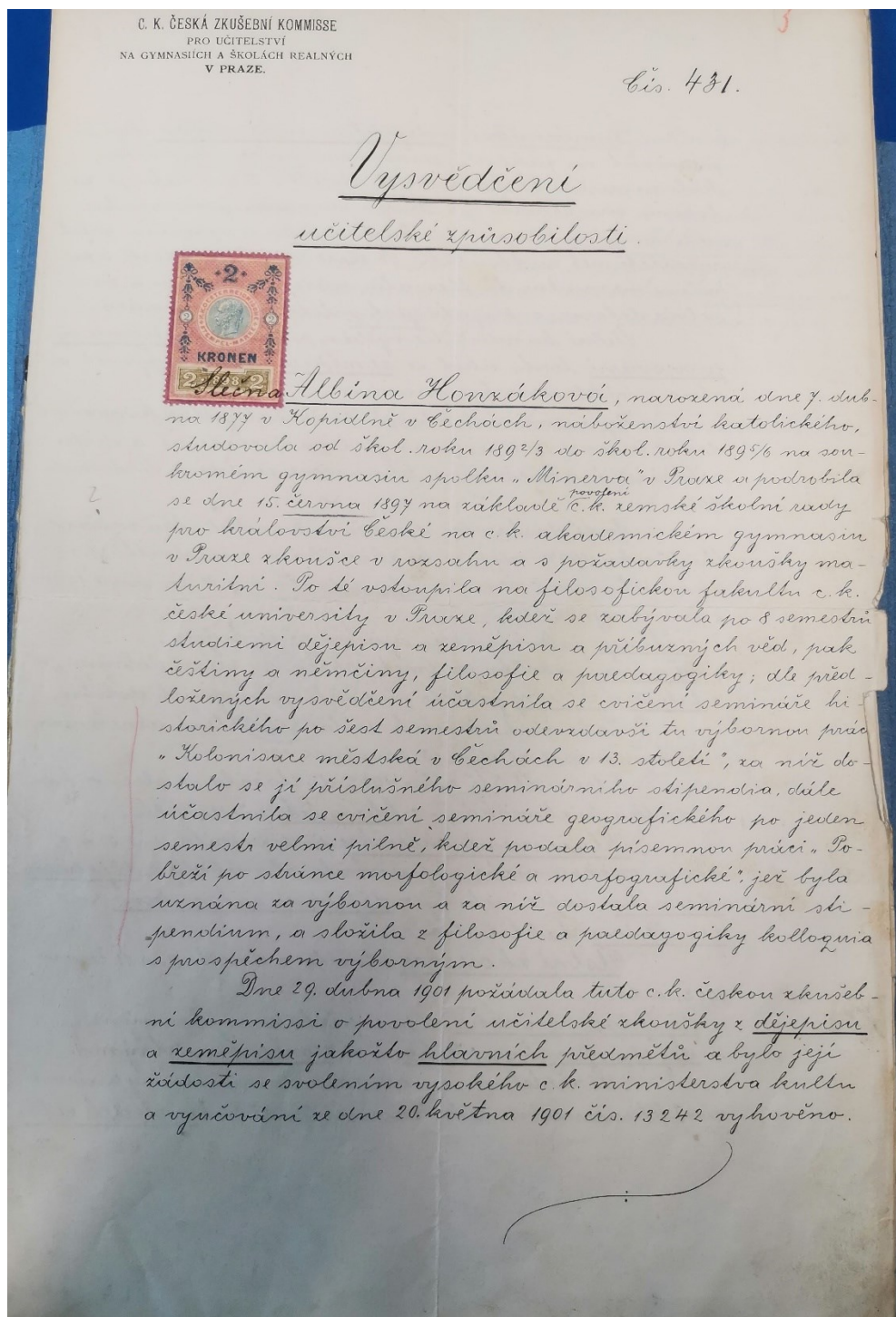
Mravně chování:	chvalitebné	uspokojivé	zákonné	méně zákonné	nezákonné
Pilnost:	vytrvalá	náležitá	dostatečná	nestálá	neopatrná
Prospěch:	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatečný	nedostatečný

Tiskem J. B. Vojtěcha v Praze. 26850

²⁶² Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albina

Obrazová příloha č. 3 – Vysvědčení o učitelské způsobilosti Albíny

Honzákové²⁶³

²⁶³ Literární archiv Památníku národního písemnictví, Honzáková, Albina